

BİR SAĞLIK KRİZİ OLAN COVID-19 PANDEMİSİNİN MAKROEKONOMİK PERFORMANSA ETKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Hasan Burak ÇALIYURT¹

Öz

Covid-19 pandemisinin küresel ölçekte ve Türkiye ekonomisi özelinde yaygın, karmaşık ve çok boyutlu ekonomik etkileri tezahür etmektedir. Ekonomik düzlemdeki bu etkiyi en azından içinde bulunduğumuz anda tüm vecheleri ve tüm niteliği ile matematiksel-mutlak bir kesinlikte tespit etmek mümkün gözükmemektedir. Ayrıca tarihte benzerlerini bildiğimiz salgınların iktisadi etkilerinin tümünden ortaya konulması salgın sürecinin sonunun gelmesi ile mümkün olabilecektir. Ama içinde bulunduğumuz zamanda Dünya ve Türkiye boyutuyla pandeminin etkilerini, makroekonomik performansın izlenebildiği makroekonomik göstergeler üzerinden iktisadi analiz yapabilmek mümkündür. Çalışmanın amacı, Covid-19 pandemisinin başlangıcı olan 2019 yılı Aralık ayından 2022 yılı başına kadarki dönem kapsamında büyüme, enflasyon ve işsizlik gibi temel iktisadi göstergeler incelenerek Dünya ekonomisi ve Türkiye ekonomisinin pandemi dolayısıyla maruz kaldığı etkilerin ortaya konulmasıdır. Özellikle Türkiye ekonomisinin Dünya ekonomisi içindeki konumu yanında tarihsel akış ile süregelen iktisadi, siyasi ve hukuki nitelikteki yapısal sorunları bağlamında çözüm önerilerine de yer verilecektir. Çalışmanın yöntemi, literatür taramasına dayalı betimsel yöntemdir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, Türkiye ekonomisinin yapısal reform gereğini belirginleştirmektedir.

Anahtar Kelimeler

Kriz
İstihdam
İşsizlik
Enflasyon
Covid-19 Pandemisi

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi
Gönderim Tarihi : 05.07.2022
Kabul Tarihi : 10.09.2022
E-Yayın Tarihi : 28.11.2022

¹ Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı. e-posta: burakcaliyurt@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-8416-7187

AN EVALUATION ON THE EFFECTS OF THE COVID-19 PANDEMIC, A HEALTH CRISIS, ON MACROECONOMIC PERFORMANCE

Abstract

The widespread, complex and multidimensional economic effects of the Covid-19 pandemic on a global scale and in our country are manifested. It does not seem possible to determine this effect on the economic plane with a mathematical-absolute certainty, at least at present time, in all its aspects and in all its quality. In addition, revealing the economic effects of the epidemics, of which we know similar in history, can be revealed with the end of the epidemic process. However, as of the moment we are in, it is possible to analyze the effects of the pandemic in terms of the world and Turkey, through macroeconomic indicators where macroeconomic performance can be monitored. The aim of the study is to examine the basic economic indicators such as growth, inflation and unemployment within the scope of the period from December 2019, the beginning of the Covid-19 pandemic, to the beginning of 2022, and to reveal the effects of the global economy and the Turkish economy due to the pandemic. In addition to the position of the Turkish economy in the world economy, solution proposals will also be included in the context of the ongoing economic, political and legal structural problems with the historical flow. The method of the study is descriptive method based on literature review. The findings obtained as a result of the research make clear the need for structural reform of the Turkish economy.

Keywords

Crisis
Employment
Unemployment
Inflation
Covid-19 Pandemic

Article Info

Research Article

Received : 07.05.2022
Accepted : 09.10.2022
Online Published : 11.28.2022

Kaynakça Gösterimi: Çaliyurt, H.B. (2022). Bir Sağlık Krizi Olan Covid-19 Pandemisinin Makroekonomik Performansa Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme. Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi, 3 (2), 25-56.

Citation Information: Caliyurt, H.B. (2022). An Evaluation on the Effects of the Covid-19 Pandemic, A Health Crisis, on Macroeconomic Performance. Journal of Society, Economics and Management, 3 (2), 25-56.

GİRİŞ

Pandemi, epidemi ve endemi kavramlarının salgın ile benzer nitelikte ama ayrı anlamlara gelmesine rağmen aynı anlamda kullanılabilir. Pandemi, bir hastalığın bir coğrafi bölgede ve bir popülasyon grubunda devamlı şekilde var olmasıdır. Epidemi, salgın olarak adlandırılırken hastalığın normal boyutlarını aşan şekilde yayılmasıdır. Pandemi ise küresel ölçekte bulaşıcı hastalığın yayılması durumudur.

Endemi, bir hastalığın bir coğrafi bölgede ve bir popülasyon grubunda devamlı şekilde var olmasıdır. Epidemi, salgın olarak adlandırılırken hastalığın normal boyutlarını aşan şekilde yayılmasıdır. Pandemi ise küresel ölçekte bulaşıcı hastalığın yayılması durumudur.

İlk vakası 2019 yılının Aralık ayında Çin'in Wuhan yerleşim yerinde tespit edilmesiyle Corona virüs kaynaklı Covid-19 pandemisi kısa sürede menşei ülkeden küresel ölçekte ülkelere sirayet etmiş ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) salgının pandemi boyutlarına ulaştığını 11 Mart 2020 tarihinde ilan etmiştir.

İnsanlığın tarihsel süreçte kolera, dang humması, çiçek hastalığı, veba, AIDS, grip, SARS-CoV, tüberküloz ve Batı Nil hastalığı gibi çeşitli pandemileri tecrübe ederek yol almıştır. MS 541-750 yılları arasındaki Etiyopya kaynaklı ve yaşadığımız Anadolu coğrafyasına kadar etkili olan Jüstinyen Vebası, bilinen ilk salgın olarak değerlendirilmektedir (Retief ve Cilliers, 2005; Özkoçak vd., 2020; Sülkü vd., 2021: 348)

1348 yılındaki Kara Veba, Asya ve özellikle Avrupa kıtasında ortaçağda 200 milyon insanın canına mal olurken tarihteki en ölümcül pandemilerden öne çıkanlarındandır (Yıldırım, 2020: 1337).

1900'lü yıllarda ise 3 pandemi, dünya ölçeğinde insan hayatında ve ekonomik gelişmede önemli kayıplara neden olmuştur. Bunlar;

- 1918 ile 1919 yıllarında görülen İspanyol gribi,
- 1957 ile 1958 tarihlerinde yaygın olan Asya gribi ve
- 1968 ile 1969'lu yıllardaki Hong Kong gribidir (WHO, 2011; Qui vd., 2017: 3; Sülkü vd., 2020: 348).

Sosyal ve ekonomik alanlarda neden olduğu etkilerle öne çıkan sözü edilen salgınlar sonrası, iktisadi etkilerin ortaya konulması gereği, zaman içinde belirgin hale gelmiştir. Bu etkilerden özellikle iktisadi alanın toplumsal boyuta karşılık gelen yönünü oluşturan makroekonomik boyut, toplumun genelini ilgilendirmesi sebebiyle önem arz etmektedir. Makroekonomik performansın değerlendirilmesinde ise çeşitli çalışmalarda farklı ölçütlerin/göstergelerin tercih edildiği görülmektedir. Söz konusu gösterge seçiminde, Atoyan ve Conway adlı araştırmacılar üç tip göstergenin kullanılabilirliğini ifade etmişlerdir. Bunlar mali fazla, cari fazla ve reel büyüme oranıdır (Atoyan ve Conway, 2006: 101; Taşar 2010: 85). Çalışmada ise başta büyüme olmak üzere cari denge ve temel istihdam göstergelerinin kullanılması tercih edilmiştir.

Literatüre bakıldığında pandemilerin orta ve uzun vadeli makroekonomik etkilerine ilişkin bilgiler kısıtlı seviyededir. Az sayıdaki çalışmalardan biri olan Jorda ve arkadaşlarınca gerçekleştirilen çalışmada, XIV. Yüzyıla kadarki bilinen pandemilerin makroekonomik etkileri bölgesel ve ulus boyutunda araştırılmıştır. (Jorda vd., 2020:1; Karaoğlu, 2020:20).

Bir kısım çalışmalarda 1918-1919 yıllarında küresel ölçekteki grip salgınının tüm insanlığın 1/3'ünü etkilediği, devasa parasal maliyetlere dikkat çekilmektedir ve günümüz

pandemisinde ise yaygın panik ortamı ile bu kayıpların daha da yoğunlaşabileceği dile getirilmektedir (Crosby, 2003; Cinel, 2020: 127). Dönemin savaş koşulları nedeniyle devletlerin bilgi paylaşımına kapalı tutumları, sözü edilen salgının tıbbi niteliği, topluma yayılan iktisadi ve sosyal etkileri yanında nüfus kayıpları konusunda yeterli bilgiler ancak 1930'lu yıllarda şekillenmeye başlamıştır (Cinel, 2020: 127). Söz konusu araştırmada pandemiler, savaşlar ile analize dâhil edilirken savaşların sermaye üzerindeki yıkıcı ve işgücü kaybı şeklindeki etkileri belirtilmektedir. Buna karşın pandeminin işgücü kaybı ve servet azalmasını telafi amaçlı olarak tasarruflarda artış eğilimiyle farklılaşan etkiler de vurgulanmaktadır (Jorda vd., 2020:13; Karaoğlu, 2020:21).

Pandeminin ekonomik etkilerini tasvir etmeye yönelik bir takım çalışmalarda, 2008 mali krizinden daha ağır ve yaygın olumsuz etkinin yaşandığını belirtmektedir (Shehzad vd., 2020: 1). Araştırmacılar bir kısmı ise savaş dışında kamu otoritesinin ve özel sektörün geçtiğimiz asır içinde böylesine güç bir durum ile karşılaşmadığını vurgulamaktadırlar. (Hall vd., 2020; Yıldırım, 2021: 283). Ayrıca insanlığın bu pandemi ile bağlantılı ortaya çıkan neticeler karşısında davranış kalıplarını şekillendirmelerinde, başvurabilecekleri tarihsel tecrübenin yetersiz olduğu ifade edilmekte olduğu görülmektedir (Laato vd., 2020: 1; Yıldırım, 2021: 284).

2006 yılında yayınlanan bir çalışmada ise pandeminin makroiktisadi etkilerinin hayli yüksek bir şekilde gerçekleşecek durgunluk ile benzeşeceği öngörülmüştür (Jonung ve Roeger, 2006 :13; Karaoğlu, 2020: 21). Çalışmada arz açısından, çalışma saati kayıpları talep açısından ise psikolojik şekilde toplumun hastalığın yayılmasını engelleme çalışmalarının olumsuz etkilerin ortaya çıkışına kaynak teşkil ettiği belirtilmektedir (Jonung ve Roeger, 2006:8-11; Karaoğlu, 2020: 21).

1. Covid-19 Pandemisine İlişkin Küresel Belirsizlik ve Küresel Ekonomik Durum

Bu bölümde Covid-19 pandemisine ilişkin küresel çaptaki belirsizlik durumu ve belirsizliğe karşı yürütülen mücadele, belirsizlik kavramıyla ilgili endeksler ve makroekonomik analize ait büyüme ve enflasyon verileri yardımıyla açıklanmaktadır.

1.1. Covid-19 Pandemisi, Pandemi ile Küresel Belirsizliklerle Mücadele ve Belirsizlik Endeksi

2019 çıkışlı Covid-19 pandemisi 2021 yılında da milyarlarca insanın sağlığı ve refahı üzerinde zararlı bir etki yaratmaya, dünya çapında ekonomileri mahvetmeye ve eşitsizliği kötüleştirmeye devam ettiği gözlemlenmektedir (World Bank, 2021b: 10).

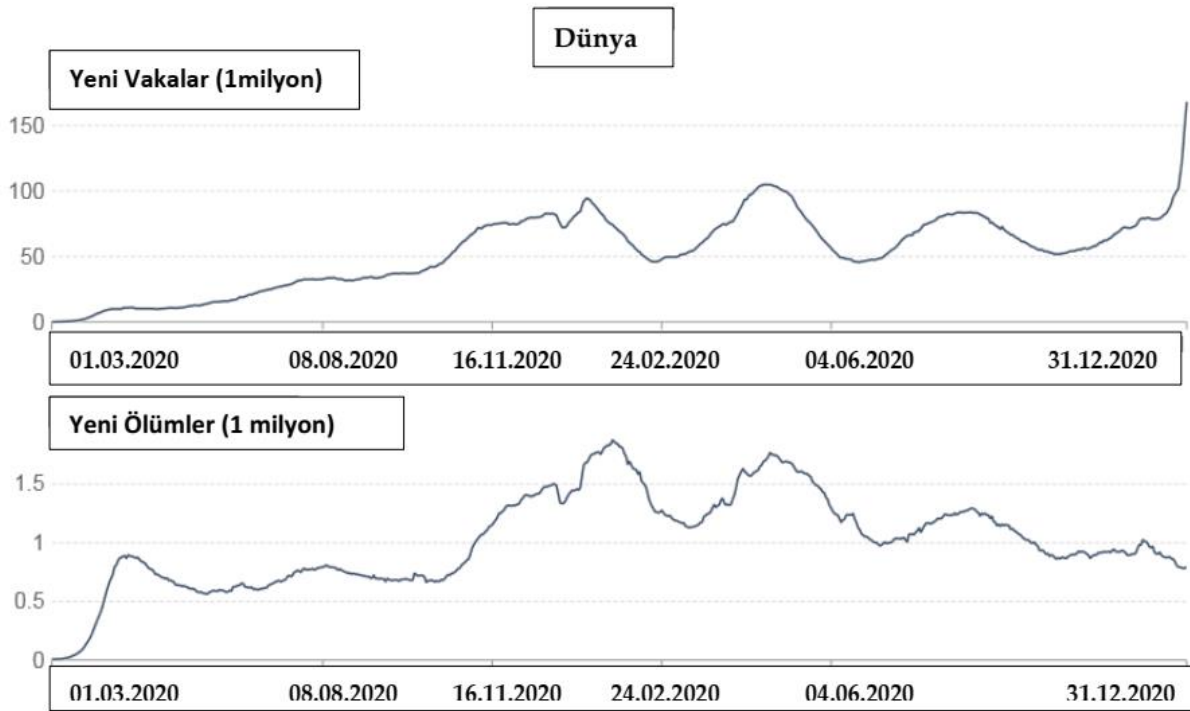
Nisan 2020'den 2021 mali yılının sonuna kadar Dünya Bankası Grubu, hükümetler, özel sektör ve diğer kurumlarla ortaklık kurarak Covid-19 pandemisinin sağlık, ekonomik ve sosyal etkileriyle savaşmak, yeşil, esnek ve kapsayıcı bir toparlanma için özellikle gelişmekte olan ülkelere yönelik 157 milyar dolar harcamıştır (World Bank, 2021b: 13,16). Fakat ülkelerin bu krizden tek düze bir şekilde etkilenmedikleri ve çeşitli farklılıklar ile etkilerin gerçekleştiği söylenebilir.

Dünya ölçeğinde ekonomileri olumsuz olarak etkileyen pandemi, küresel ölçekte yeni eğilimlere, var olan eğilimlerin değişimine ve hızının artması gibi önemli etkileşimlere yol

açma potansiyeli barındırmaktadır. Bu bağlamda küresel ekonominin, 2008 mali krizi ile sahip olduğu yapısal sorunların, Covid-19 pandemisi ile mutasyona uğrama ihtimali mevcuttur (Gür vd., 2020: 11). Pandemi, yaşanan süreçte günden güne can ve maddi kayıplarla yayılırken ülkeden ülkeye etkilenişleri geçirgenlik göstermektedir. Hemen hemen tüm ülkelerin makroekonomik göstergeleri incelendiğinde söz konusu salgının neden olduğu iktisadi kriz sürecine hazırlıksızlıkta kümeleştikleri görülmektedir.

Çin'in Wuhan kenti menşeli 2019 yılının Aralık ayında ilk olarak tespit edilen Covid-19, kısa zaman zarfından kişiden kişiye geçerek tüm dünyaya yayılmıştır. İçinde bulunduğumuz yüzyıla ait ilk sağlık kaynaklı küresel bir risk olan pandemi, mutantlar şeklindeki değişimler ile etkisini sürdürme eğilimindedir (Turgut, 2021: 70). Şekil 1'de yer alan grafiklerde dünya geneline yayılan Covid-19 testleri, milyon kişi başına doğrulanmış vaka ve ölüm verileri sayesinde, salgının doğrusal karakterli artışı görülmektedir. Grafiklerin her ikisinde de artış eğiliminin ise mutantlar ve dalgalanmalar şeklindeki ataklarla salgının inişli-çıkışlı seyri izlenebilir.

Şekil 1. Günlük Test ve Yeni Doğrulanmış Covid-19 Vakaları, Dünya 1 Mart 2020-31 Aralık 2021

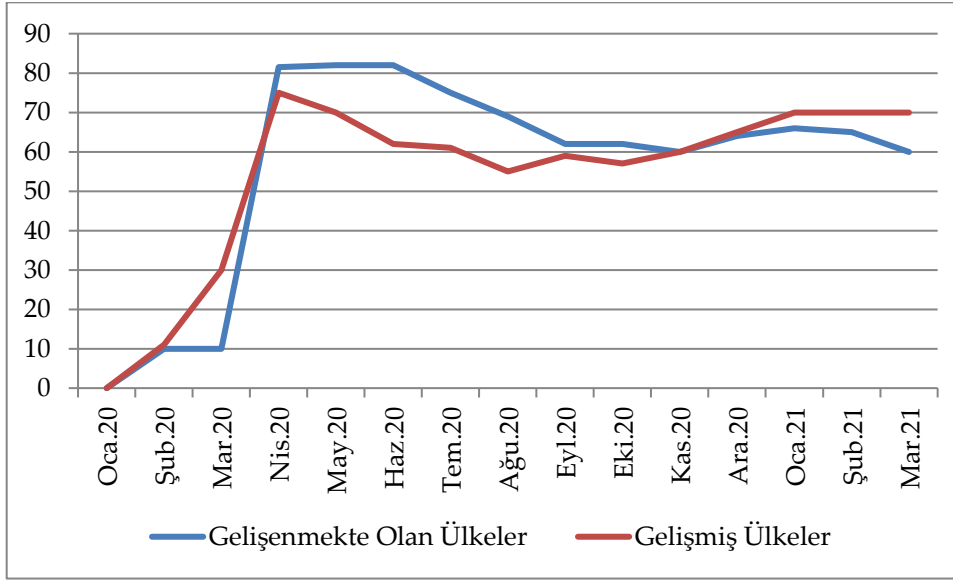
Kaynak: (Ritchie, vd., 2020).

Artış ve sönümlenme şeklinde seyir izleyen pandemi, hükümetlerin yaşanan can kayıpları ve sağlık sisteminin hizmet sınırının yetersizliği, sosyal hayattaki kısıtlamaların uygulanmasını zaruri hale getirirken ekonomik hayattaki istenilmeyen kayıplara da konu olmuştur.

Pandemi nedeniyle dünya genelinde sosyal mesafe kurallarının uygulanması, toplu halde gerçekleştirilen eğlence, kültür, iş ve benzeri nitelikteki sosyal hayatın kısıtlanması sosyal hayat yanında başta istihdam olmak üzere ekonomik aktivite önemli şekilde etkilenme

sürecine girmiştir. Şekil 2'de Pandemi Kontrol Endeksi verileri gerek gelişen ülkeler ve gerekse gelişmekte olan ülkelerin uygulamış oldukları kontrollerin sıklık eğiliminin benzer şekilde seyrettiği gözlenebilmektedir.

Şekil 2. Pandemi Kontrol Endeksi

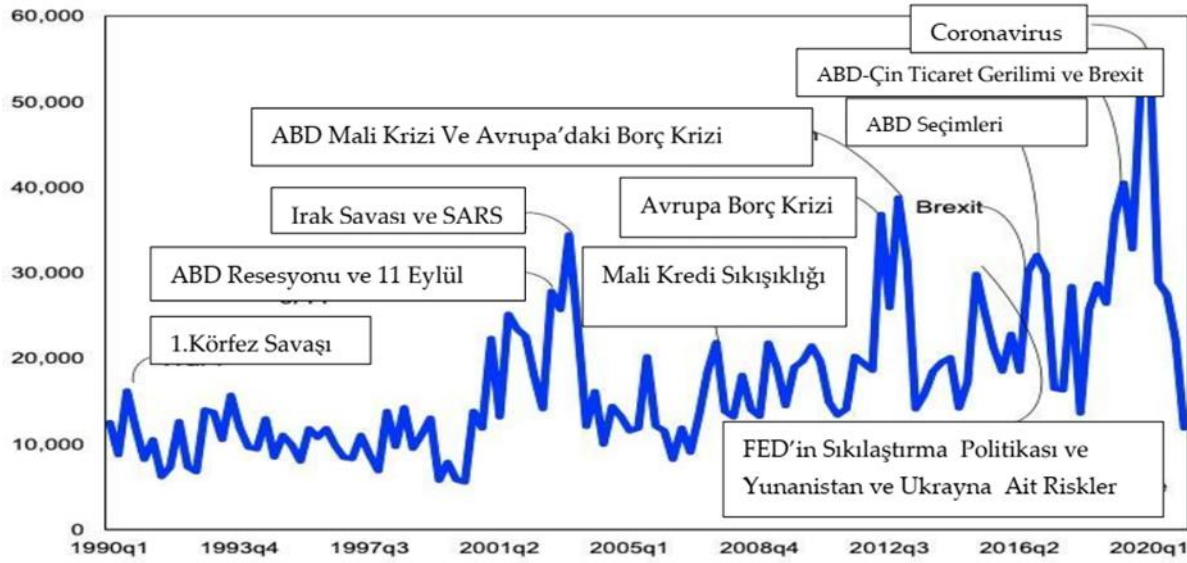

Kaynak: World Bank, 2021a: 1'deki verilere ait değerler, yaklaşık baz alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bu süreçte Covid-19 virüsünün neden olduğu hastalığa karşı etkili ilaç ve aşı çalışmalarındaki etkinlik açısından bekleyişler ve belirsizlikler hem dünya çapında hem de Türkiye ekonomisinin makroekonomik performansında kırılmalıkların artmasına ve olumsuzlukların yaşanmasına neden olmuştur. Bu nedenle belirsizlik ve kırılmalığın dikkate alınarak ilgili endekslerin trendini incelemek konunun açıklanabilmesi açısından faydalı olacaktır.

Dünya Belirsizlik Endeksi (World Uncertainty Index-WUI), küresel ölçekte 1996 yılından itibaren 143 ülke kapsamında metin madenciliği yöntemiyle IMF bünyesindeki 'Economist Intelligence Unit (Ekonomist İstihbarat Birimi)' tarafından yayınlanmaktadır. WUI'nun amacı dünya geneline yayılmış belirsizliği ölçmeye çalışmaktır. Ayrıca küresel salgınların yol açtığı belirsizlikleri ölçmeye hedeflenmiş ve WUI'nin bir alt endeksi olarak oluşturulmuş olan 'dünya pandemi belirsizlik endeksi' orijinal adıyla World Pandemic Uncertainty Index (WPUI), pandeminin belirsizlikteki rolünü ortaya koymasından dikkat çekicidir. Şekil 3'te 2002 yılının 3. çeyreğinde Mers ve 2020 yılının 1.çeyreğinde başlayan Covid-19 sağlık krizlerinin Dünya Pandemi Endeksi değerini zirve noktalara taşıdığı izlenebilmektedir.

Şekil 3. Dünya Belirsizlik Endeksi

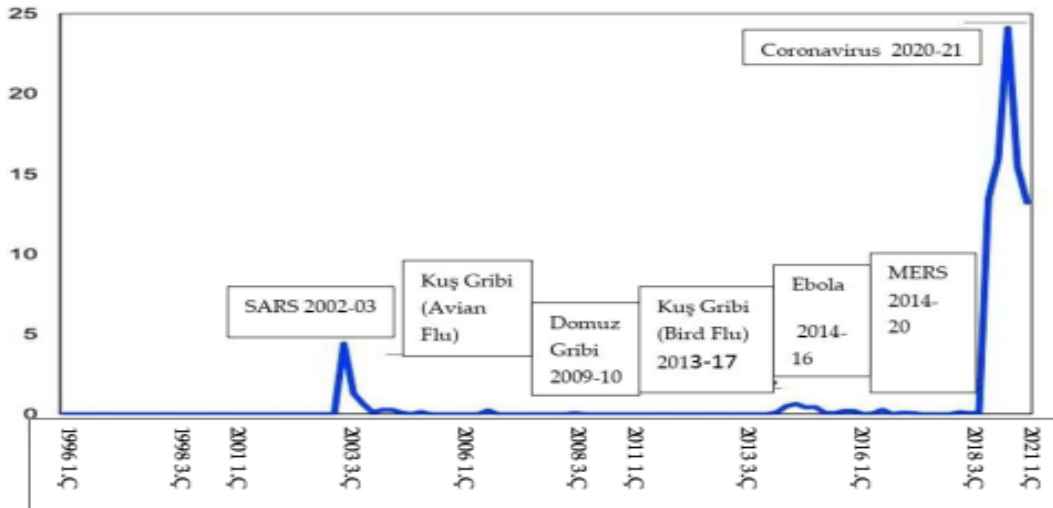

Not: Dünya Belirsizliği Endeksi (WUI), ekonomist istihbarat birimince ülke raporlarında 'belirsiz' (veya varyantı) kelimesinin yüzdesini sayarak hesaplanır. WUI daha sonra 1.000.000 ile çarpılarak ölçeklendirilir. Daha yüksek bir sayı, daha yüksek belirsizlik anlamına gelir.

Kaynak: (Ahir vd., 2021).

Dünya Pandemi Belirsizlik Endeksi, orijinal adıyla World Pandemics Uncertainty Index (WPUI) pandemilerin dünya ölçeğinde neden olduğu belirsizlik ortamını ölçmeye yönelmiş WPUI (Dünya Belirsizlik Endeksi)'nin alt kategorisi niteliğinde bir endekstir. Şekil 4'teki grafikte 1996 yılından itibaren yaşanan salgınların yol açtığı belirsizliklerin dalgalanması görülmektedir. Dikkat edilirse 2002'nin birinci çeyreğinde Sars kaynaklı orta düzeyde bir artışa karşılık 2020'nin birinci çeyreğinde ortaya çıkan Corona virüs pandemisi yayılımına denk düşen dönemde grafikte dev bir artış görülmektedir. Esasen söz konusu bu dev artış küresel olarak yaşanan iktisadi ve sosyal krize de karşılık gelmesi açısından örtüşen bir olgu olarak değerlendirilmelidir.

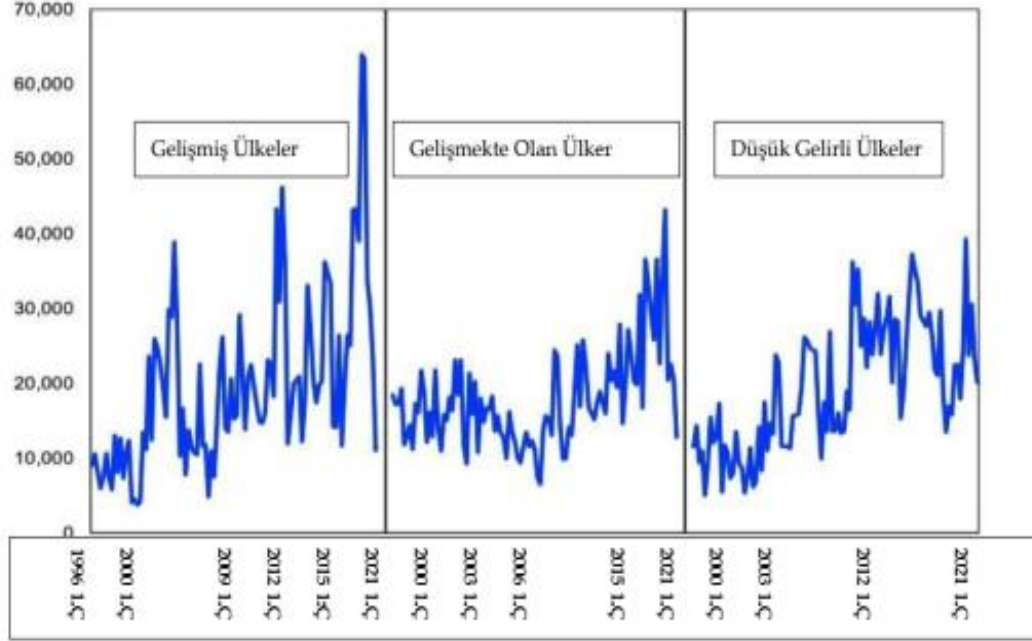
Şekil 4. Dünya Pandemi Belirsizlik Endeksi (World Pandemics Uncertainty Index [WPUI])

Kaynak: (Ahir vd., 2021).

Şekil 5'te ise gelir grupları açısından söz konusu endeks değerleri grafiklerle gösterilmiştir. Dikkat edilirse gelişmiş ülkelere ait grafikte Covid-19 pandemi döneminde endeks büyük artış göstermiştir. Ve gelişmiş ülkelerdeki pandemiye bağlı belirsizliğin daha yoğun olduğu anlaşılabilir.

Şekil 5. Gelir Grubu Ülkeleri İçin Dünya Pandemi Belirsizlik Endeksi

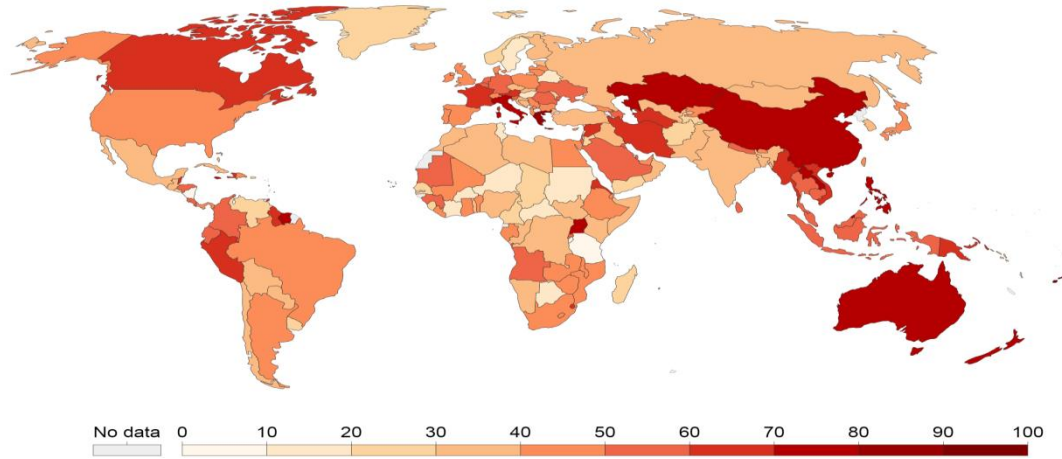

Kaynak: (Ahir vd., 2021).

1.2. Pandemi ve Küresel Makroekonomik Durum

Hükümetlerin pandemiyi yayılımını durdurmaya yönelik uyguladıkları sosyal hayatı kısıtlayıcı tedbirler sosyal ve ekonomik hayatı olumsuz etkileyen temel unsurdur. Uygulanan bu tedbirleri küresel olarak ölçmeye çalışan 'sıklık endeksi' verileri konunun açıklanmasında faydalı olacaktır. Sıklık endeksi, okul kapanışları, işyeri kapanışları ve seyahat yasakları dâhil olmak üzere dokuz yanıt göstergesine dayanan ve 0'dan 100'e (100 = en katı) bir değere yeniden ölçeklendirilen bileşik bir ölçüdür. Eğer ülkede uygulanmakta olan politikalar, yerel düzeyde farklılık gösteriyorsa, endeks en katı alt bölgenin yanıt düzeyini göstermektedir.

Küresel boyutta pandemi ile mücadelede sosyal mesafe ve kapanma tedbirleri farklı yoğunlukta olduğu Şekil 6'da izlenebilmektedir.

Şekil 6. Küresel Sıklık Endeksi Değerleri, Aralık 2021

Kaynak: (Oxford Covid-19 Government Response Tracer, 2021).

Oxford Üniversitesi bünyesinde 'OurWorldinData' adlı küresel boyutta yaşam koşullarının araştırıldığı çevrimiçi kaynaktaki sıklık tedbirlerinin 0-100 aralığında ölçeklendirilerek incelendiği çalışmada, salgının Türkiye'nin 37,96 puan ile dünya ölçeğinde orta altı sıklık tedbirleri uyguladığı görülmektedir. Fiji 90.74, Yunanistan 80.09, Çin'in 76.39 endeks değeri ile en sıkı pandemi tedbirlerinin uygulandığı ülkeler durumundadır. ABD 44.91, Kanada 67.13, Almanya 55.09 gibi gelişmiş ülkeler görece daha yoğun sıklık değerlerine sahipken gelişmekte olan ülkelerin özellikle daha alt gelir grubundaki sahra-altı bölgesi ülkelerin endeks değerleri çok daha düşüktür (Hale vd., 2021). Bu durum esasen gelişmişlik düzeyi ile pandemi ile mücadele kapsamında uygulanan kısıtlayıcı tedbirlerin uygulanması arasında az da olsa bir korelasyon mevcut olduğunu göstermektedir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş olan ülkelerin uyguladığı sıklıkta kısıtlayıcı tedbirleri hayata geçiremediği bunun da arkasında ülkelerin sahip oldukları mali kaynakların yetersizliğinin etkili olduğu söylenebilir.

Covid-19 krizinin sebep olduğu olumsuz iktisadi etkileri küresel mali şoklara kıyas yapabilmek mümkün gözükmemektedir. Covid-19 kaynaklı kriz, tedarik zincirleri hattında aksamalarla iktisadi hayata sirayet etmektedir. Böylelikle eşanlı olarak toplam arz ve toplam talep kalemlerinde şok niteliğindeki bozulmalar iktisadi krizin farklılık gösteren yönünü oluşturmaktadır. Ayrıca faiz hâdleri görülmedik şekilde düşük seviyelerde ve küresel ekonominin eski döneme kıyasla daha entegre/bütünleşik ve ilişkili olması krizin yayılımını kolaylaştırmaktadır (Cinel, 2020: 128).

World Economic Forum (WEF)'un 2021 yılındaki raporunda Covid-19 salgınının ekonomi üzerinde sağlık ve can kayıpları üzerinden yıkıcı etkilerinin oluşacağını, finansal istikrarı ve iktisadi kırılabilirliği arttıracığını belirtmektedir. Söz konusu yıkıcı etkilerin, düzensiz iyileşmelere rağmen toplumun uzun vadeye yayılan çalışma saatlerinde ciddi kayıplar, geçim sıkıntısı ve sosyal uyum kayıpları gibi sorunlar şeklinde belireceği ifade edilmektedir (WEF, 2021: 7).

Covid-19 pandemisi, küresel makroekonomik göstergeler üzerine birkaç kanal ile etki ederek iktisadi ortamın olumsuz etkilenmesine yol açmıştır. Ülkelerde sosyal hayatı kısıtlayan

uygulamalar dolayısıyla, iktisadi faaliyet alanında üretim-tedarik-tüketim zincirinin halkalarında ve mikro düzeyden makro düzeye doğru dengelerde bozulmalara neden olmuştur.

Birkaç başlıkta sözü edilen etki kanalları genel olarak sıralanacak olursa; sokağa çıkma ve sosyal mesafe kısıtlamalarını içeren tedbirlerin talep miktarında ve yapısında yarattığı daralmalar, tedarik zincirindeki aksaklıklar ile arz sorunları, sağlık hizmetine olağandışı nitelikte talep artışı ve sağlık sisteminin kapasitesinin aşılması dolayısıyla kamusal sağlık harcamalarında artış, mali piyasalarda belirsizlikler ve likidite sorunlarının öne çıktığı ifade edilebilir (Eryüzlü, 2020: 13).

Tedarik zincirindeki aksaklıklar Covid-19 pandemisinde dikkat çeken en etkili kanallardandır. Pandeminin ilk dönemlerinde virüsün menşei olan Çin Halk Cumhuriyeti kaynaklı sıkıntılara neden olmuştur. Tedarik sistemi özellikle Çin ihraç mallarına piyasaları bağımlı hale gelmiş ülkeler için sorunların yaşanmasına yol açmıştır. Birçok ülkede hava ve deniz taşımacılığında yetersizlikler hammadde ve tüketim mallarında temin zorluklarının yaşanmasına neden olmuştur (Cinel, 2020:132).

Bahse konu edilen bu sorunlar işsizlik, büyüme ve fiyat istikrarı gibi makroekonomik sorunlara sebep olurken hem ülke ve hem de küresel ölçekte mücadele edilmesi zorunlu konular olarak belirmiştir.

1.2.1. Küresel Büyüme

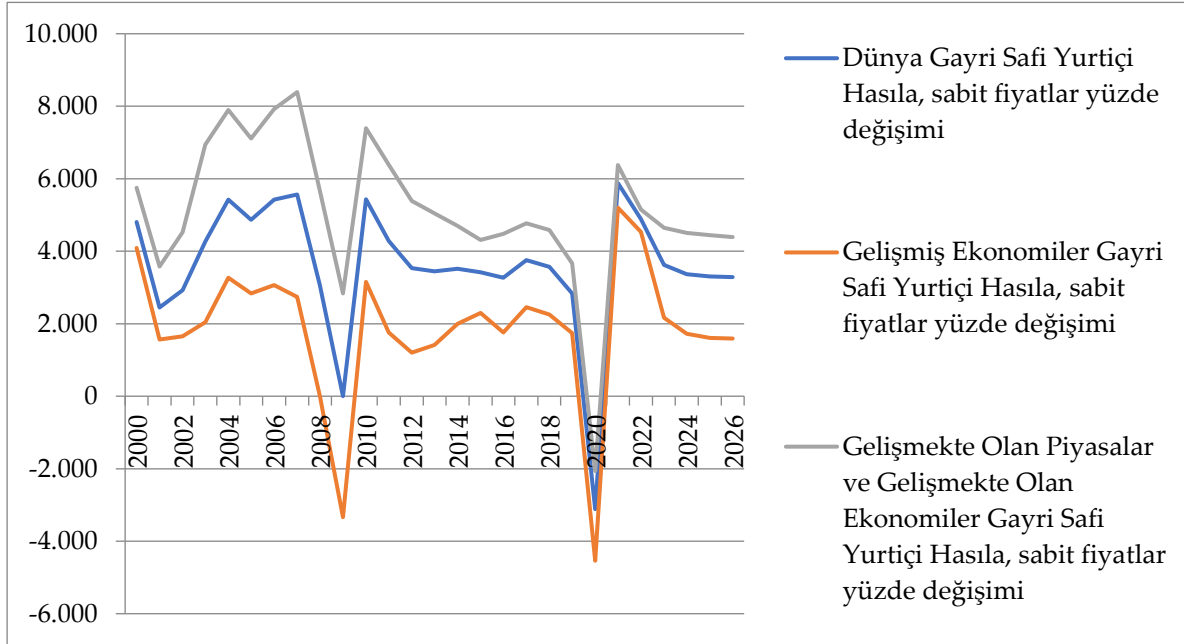
İktisadi olarak tarihsel deneyimler göstermektedir ki salgın hastalık kaynaklı şoklarda, insanların yatırım kararları olumsuz etkilenerek ellerindeki sermayeyi korumak için daha az yatırım yapılmasıyla ekonomik büyüme hızı yavaşlamaktadır (Donthu ve Gustafsson, 2020:284; Yıldırım, 2020: 284).

Pandemi, yatırımcıların yatırım kararlarında ve dolayısıyla finansal piyasalarda panik ve belirsizlik ortamının yaşanmasına neden olmuştur (Haroon ve Rizvi, 2020:1; Yıldırım, 2021: 281). Hiç kuşkusuz bu gelişmelerin küresel ve yerel ölçekte ekonomik büyüme üzerinde aşağıya yönelik etkisinin olması kaçınılmaz olmaktadır.

Küresel büyüme için büyük ölçüde en büyük iki ekonomi olan ABD ve Çin ekonomilerindeki tahmini indirimleri dâhil edilerek büyümenin 2021'deki yüzde 5,9'luk seviyesinden 2022'de yüzde 4,4'e düşmesi beklenmektedir (International Monetary Found [IMF], 2022a: 1).

Şekil 7'de GSYH küresel verileri, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından 2000 yılı itibarıyla ve 2026 yılına kadarki süre için gerçekleşen ve tahmin edilen değerler şeklinde yer almaktadır. Söz konusu şekil incelenecek olursa 2001-2002 mali krizi ve Mortgage olarak anılan konut piyasası kredileri kaynaklı 2008 küresel ekonomik krizi dönemi hemen sonrasında büyüme oranları keskin şekilde düşmüş ve ekonomik daralmalar yaşanmıştır. Pandemi dönemine ilişkin de büyüme rakamlarındaki toparlanmanın gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere kıyasla biraz daha hızlı gerçekleşmekte olduğunu tespit edilebilir.

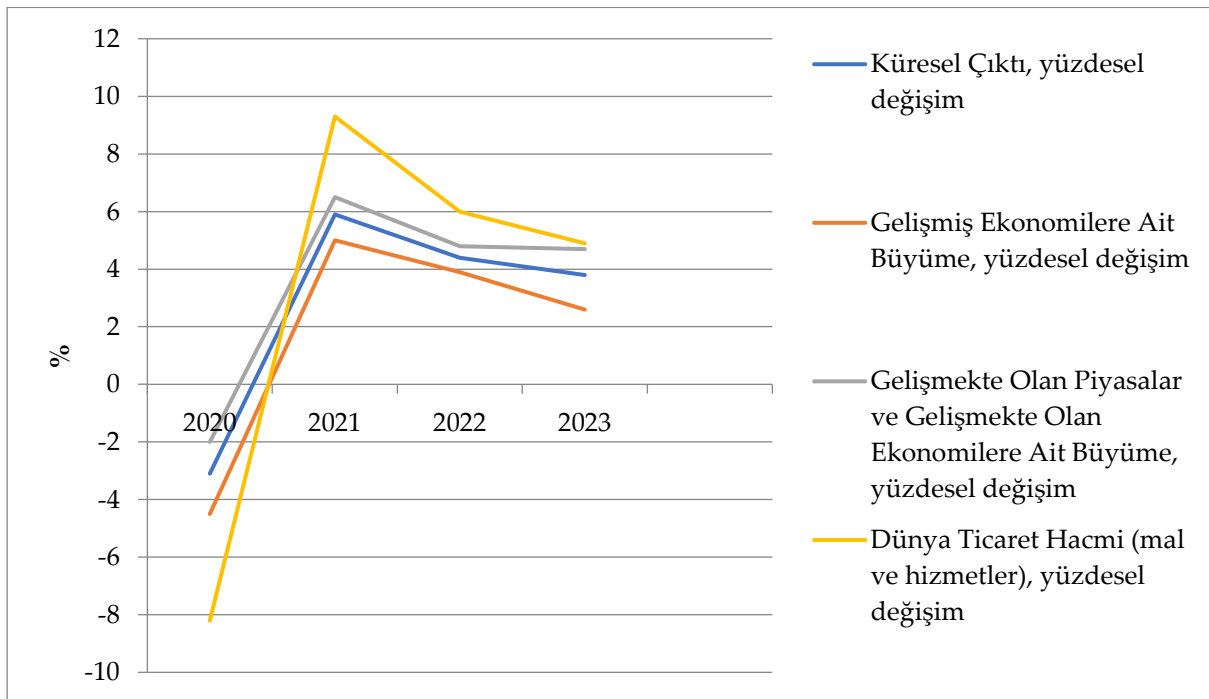
Şekil 7. 2000 sonrası Döneme Ait Küresel ve Ülkelerin Gelişmişlik Düzeyi Açısından Büyüme Değerleri, % Değişim

Kaynak: (IMF, 2021).

Şekil 8'de ise küresel boyutta gelişmiş ve gelişmekte olan ülke gruplarının GSYH değerlerinin küresel ticaret değerleri ile gelişim gösterdiğini, iki değerde paralel davranışla düşüş ve artışlar yaşandığı görülmektedir.

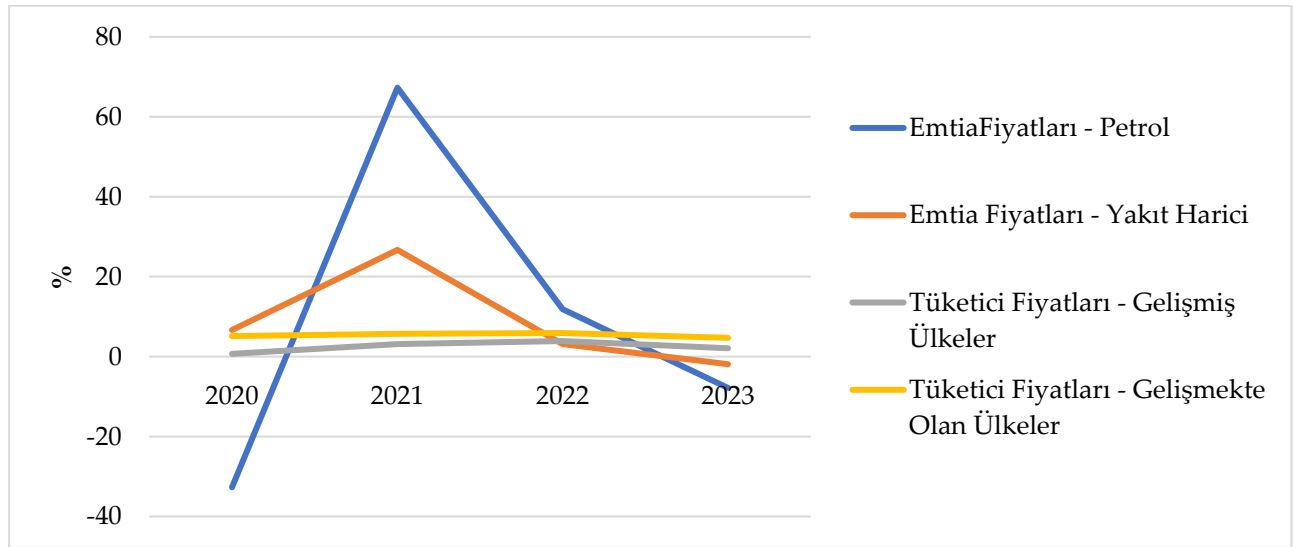
Şekil 8. Covid-19'un Küresel Ekonomik Büyüme ve Ticarete Beklenen Etkisi, % Değişim

Kaynak: (IMF, 2022a).

Şekil 9'da ise gelecek dönem projeksiyonunu içeren IMF tarafından hazırlanmış küresel emtia fiyatları olan petrol, yakıt harici ürün fiyatları ile gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ait tüketici fiyatları yüzdesel olarak yer almaktadır. Küresel boyutta petrol fiyatlarının Covid-19 pandemisi döneminin başlangıcı olan 2021 yılındaki büyük artışı ve ardından 2023'e uzanan süreçte düşme eğilimi verilmektedir. Benzer şekilde yakıt harici emtia fiyatları pandemi ile ciddi artış gösterirken sonrasında düşüş trendine girmektedir. Emtia fiyatlarındaki kriz ile düşüş ve ardından hızlı yükseliş hareketi için olağan bir durumu yansıttığını ve böylelikle uzun vadede emtia fiyatının ortalama bir trend seyrini sağlamakta olduğunu görmekteyiz. Tüketici fiyatları ise gelişmiş ülkelerde 2020 yılında 0,7 iken 2021 yılında 3,9 düzeyine ulaşmış ve ardından 2 yıllık öngörüde yavaş bir şekilde artışın sönümleneceği tahmin edilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler için ise 5-6 aralığında yatay seyir değerlendirilmektedir. Küresel ekonomilerdeki yaşanan enflasyon artışı olgusunun arkasında, emtia ve tüketici fiyatlarındaki bu artışın olduğu söylenebilir. Akaryakıt fiyatlarının 2021 yılında büyük artışını akaryakıt haricindeki emtia fiyatlarındaki artış takip ederken gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tüketici fiyatlarında yatay seyir izlemiştir.

Şekil 9. Gelecek Tahminlerini İçeren Küresel Emtia Fiyatları (Petrol, Yakıt Harici) ve Gelişmiş ve Gelişmekte olan Ülkelerdeki Tüketici Fiyatlarındaki Yüzdesel Değişim

Kaynak: (IMF, 2022a).

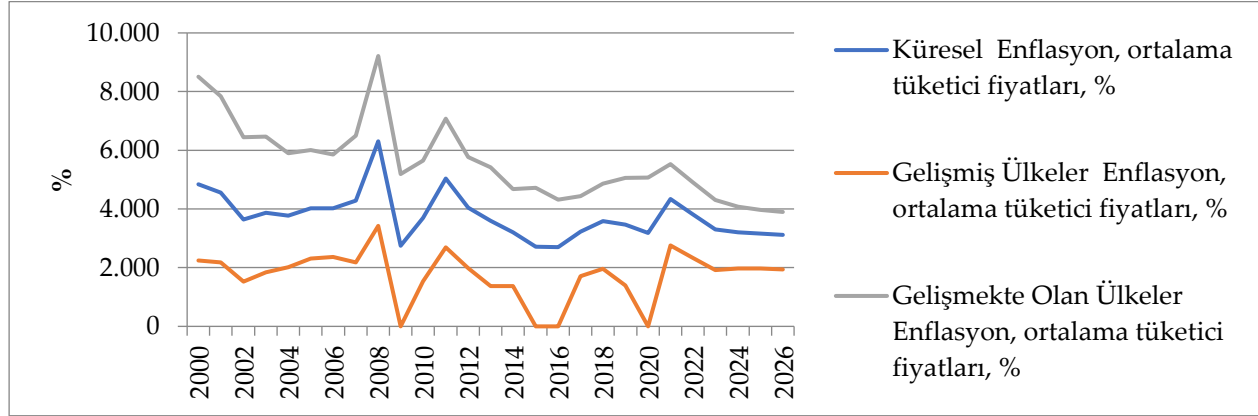
1.2.2. Küresel Enflasyon

Covid-19 pandemisi dönemine ait koşullarda bölgesel ve küresel ölçekte akaryakıt ve akaryakıt harici emtia üretiminde yaşanan aksaklıklar kaynaklı fiyatlardaki artışlar, üretim-tedarik zincirlerinde yaşanan tedarik sıkıntıları, piyasalarda hakim olan gelecek döneme ilişkin belirsizlikler nedeniyle gerek gelişmiş gerek gelişmekte olan ülkelere enflasyon oranlarında yukarı doğru hareketlenmelerin gözlenmesine yol açmıştır.

Şekil 10'da 2020-2026 dönemine ait gerçekleşen ve tahmin edilen enflasyon değerleri dünya, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ölçeğinde grafik yardımıyla verilmiştir. Yaşanan ekonomik krizler ile enflasyon düşerken kısa vadede hızla artma eğilimi içerisinde oluşu

dikkat çekicidir. Covid-19 pandemisinin yol açtığı ekonomik daralma sonrası 2021 yılı enflasyonunda artış görülebilir.

Şekil 10. 2000-2026 Dönemine Ait Küresel, Gelişmiş Ülkeler ve Gelişmekte Olan Ülkeler Gruplarına İlişkin Gerçekleşen ve Beklenen Enflasyon, (%)

Kaynak: (IMF, 2021).

IMF açısından enflasyon, pandeminin yeni varyantlar ile gelişen yapısının katkısıyla ve bölgeler arasında değişen öneme sahip çeşitli faktörlerin etkisiyle yükselmiştir. Fosil yakıt fiyatları 2021 yılında yaklaşık iki katına çıkarak enerji maliyetlerini artmıştır. Ve özellikle Avrupa'da daha yüksek enflasyona neden olmuştur. Artan gıda fiyatları, örneğin Sahra altı Afrika'da daha yüksek enflasyona katkıda bulunmuştur. Bu arada, devam eden tedarik zinciri aksaklıkları, işlemeyen limanlar, kara tarafındaki kısıtlamalar ve mallara yönelik yüksek talep de özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde artan fiyat baskılarına yol açmıştır. Latin Amerika ve Karayipler bölgesinde, yüksek ithal mal fiyatları enflasyona katkıda bulunmuştur (IMF, 2022a: 2).

Bu bağlamda enflasyonun yüksek kalmaya devam etmesi muhtemeldir. 2022 yılı için fiyat artışları, gelecek yıl azalmadan önce, gelişmiş ekonomilerde ortalama % 3,9 ve gelişmekte olan ekonomilerde % 5,9 düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Enflasyon beklentilerinin sağlam bir şekilde sabitlendiği ve pandeminin nihayetinde etkisini hafiflettiği varsayılırsa, tedarik zincirindeki sıkıntılar hafifledikçe, merkez bankaları faiz oranlarını yükselttikçe ve talep, yoğun olarak mal tüketimi yerine hizmetlere yöneldikçe yüksek enflasyonun azalması beklenilmelidir. Vadeli işlem piyasaları, bu yıl yaklaşık olarak doğal gaz fiyatlarının yüzde 58 ve ham petrol fiyatlarının yüzde 12 artacağını göstermektedir. Her iki emtia için de bu tür artışlar, 2021 yılında elde ettikleri kazançlardan önemli ölçüde daha az olacak ve arz-talep dengesizlikleri daha da hafifledikçe, muhtemelen 2023'te fiyatların düşeceği değerlendirilebilir (IMF, 2022a: 3, 5-6).

Benzer şekilde, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü olan FAO'nun değerlendirmesine göre, gıda fiyatlarının 2021 yılındaki yüzde 23,1'lik bir artışın ardından bu yıl yaklaşık yüzde 4,5'lik daha ılımlı bir hızda artması ve gelecek yıl düşmesi beklenmektedir. Bu, özellikle daha düşük gelirli ülkelerde, dünya çapında milyonlarca insan için harcama baskısını hafifletmesi olumlu bir gelişme olacaktır. Bu tür yüklerle en çok, gıdanın tipik olarak tüketici harcamalarının üçte birini oluşturduğu düşük gelirli ülkelerde yaşayanlar maruz

kalmaktadır. Bu pay, gıdanın hane halkı alışveriş faturalarının yedide birinden daha azını oluşturduğu Amerika Birleşik Devletleri gibi gelişmiş ekonomilerde daha küçüktür (Alvarez ve Barrett, 2022).

2. Covid-19 Pandemisinin Türkiye Ekonomisine Makroekonomik Etkileri

Türkiye’de COVID-19 kaynaklı ilk vaka 2020 yılının 11 Mart’ında tespit edilmiştir. (<https://covid19.saglik.gov.tr>, 2022). Salgın kaynaklı iktisadi krize girmeden önceki döneme ilişkin Türkiye’nin içinde bulunduğu iktisadi ve siyasi koşullarının genel hatları ile ortaya konulması gerek ülkenin yapısal sorunlarının gerekse konjonktürel kriz bağlamındaki sorunlarının belirlenmesi ve çözüm önerilerinin sağlıklı bir zeminde oluşturulması açısından zaruri niteliktedir. Çünkü salt iktisadi değişkenler ile bir iktisadi analizi gerçekleştirmek, siyasi amaçlı iktisadi saldırıya maruz kalabilen bir ekonominin hem kırılma eğilimini hem de sahip olduğu yapısının direncini gözden kaçırarak bir ‘hesap hatasına’ yol açacaktır.

Türkiye 2001 krizi olarak adlandırılan iktisadi krizin olumsuz ortamının izlerini tamamen silmeden 2008 küresel krizi ve nihayetinde de gene küresel boyutta Covid-19 krizinin iktisadi yıkıcı etkileri ile mücadele etmek zorunda kalmıştır (Gürcün ve Cömertler, 2000: 305)

15 Temmuz 2016 darbe girişimi ile Türkiye’nin siyasi, askeri ve ekonomik hegemon konumunu sürdüren Amerika Birleşik Devletleri ve küresel ölçekte en önemli bölgesel bir güç olan Avrupa Birliği ile olan ilişkileri kötü şekilde etkilenmiştir. Ardından kamuoyunda, ‘Rahip Bronson’ olarak bilinen şahsın iade süreci, Rusya Federasyonu’ndan S-400 Savunma Sistemi tedariki ve 2019 yılındaki Barış Pınarı Harekâtı gibi en başatlarını saydığımız siyasi gerilim konu başlıkları, ABD üzerinden Türkiye’ye yönelik dış kaynaklı ekonomik saldırılara dönüşmüştür (Demir ve Esen, 2021: 90). Rahip Bronson krizinde, Türkiye’deki dolar kuru, 5,29 seviyesinden 6,89 seviyesine reel bağlamı dışında dramatik şekilde yükselmiştir (TCMB, 2022b). Bu kötü etkileniş kamu borçları üzerinde negatif katkı sağlarken, dış kaynak ile büyüme ihtiyacında olan Türkiye’nin mali piyasalarını ve reel üretim sektörünü ve dolayısıyla istihdamını olumsuz etkilemiştir. Ayrıca Avrupa Birliği (AB) ile bozulan siyasi ilişkilerimiz bağlamında, AB’nin ihracatımız içinde önemli paya sahip olması nedeniyle dış ticaretimiz de olumsuz etkilenmiştir.

Türkiye’nin maruz kaldığı 15 Temmuz 2016 yılındaki darbe teşebbüsü ile belirsizlik kaynaklı üretimde kayıplara rağmen bir yıllık sürede iyileşme belirtileri görülürken 2018 yılında döviz kurunda ciddi yükseliş ve enflasyonda artış meydana gelmiştir. Yaşanılan makro sorunlara Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, faiz indirimi politikası ile müdahale etmeye çalışsa da GSYH artışı 2017’de 7,4 iken 2018 yılında 2,6 seviyesine düşerken ardında 2019 yılını da 0,9’luk gibi yetersiz bir büyüme ile tamamlanmıştır (Eryüzlü, 2020: 11).

Türkiye saydığımız iktisadi, siyasi koşullar ve sorunlarla mücadele içerisinde Covid-19 krizine yakalanırken kriz nedeni hane halkı gelir/ refah kayıpları, kamu mali dengesinde bozulma, büyüme performansı, istihdam kayıpları şeklinde makro ölçekte sorunlarına ilaveler ile karşılaşmıştır.

Yakın zamana baktığımızda Türkiye, 2018 yılı mali krizi menşei makroekonomik dengelerindeki olumsuz etkileri henüz giderdiği süreçte, Covid-19 pandemisi kaynaklı sağlık krizinin yol açtığı ekonomik kriz ile karşılaşmıştır. (Yeldan, 2021: 35).

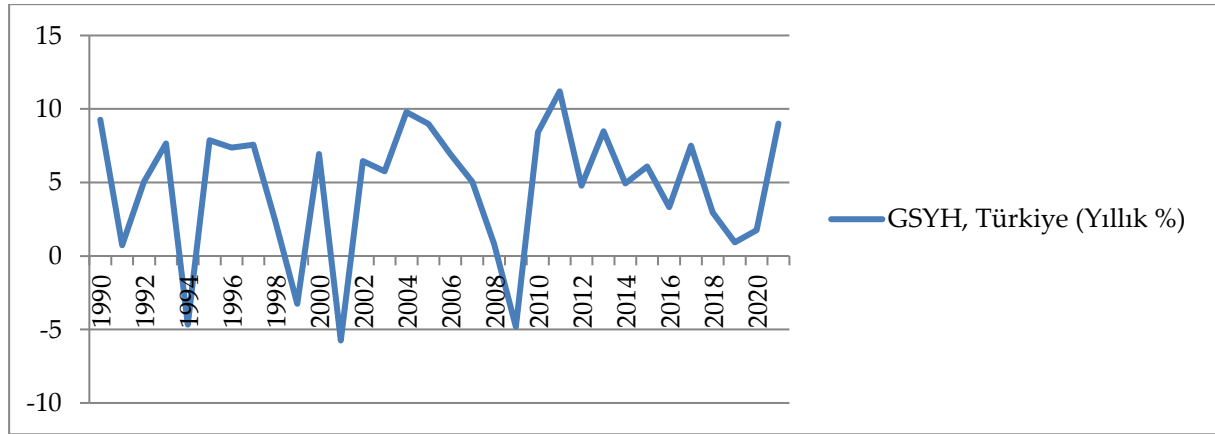
Türkiye'nin ticari hayatında Covid-19 kaynaklı etkilenişin, Alp'in 2021 tarihinde incelediği çalışmasında döviz kurundaki belirsizlik, maliyet artışı, talep daralması, işsizlik ve finansmanda yaşanan sorunların öne çıktığı ve bu sorunların makroekonomik değişkenlerle olan ilişkisinde döviz kurundaki belirsizliğin ve enflasyon beklentilerindeki bozulmaların önemi tespit edilmektedir (Alp, 2021: 41).

2.1. Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Enflasyon

Birçok iktisatçı için ülkelerin makroekonomik performansının değerlendirilmesinde en önemli göstergeye karşılık gelen büyüme, birçok sorunu doğal yoldan çözen ve çok fonksiyonlu bir iktisadi temel kavramdır. Özellikle işsizlik sorununun büyüme hedefine ulaşarak kendiliğinden üstesinden gelinebileceği savı, Türkiye'de uygulanan 1980 sonrası iktisat politikalarına yansımıştır. Yaşanılan Covid-19 krizi sürecinde de büyümenin, politika yapıcılarının önemli hedefi olduğu gözlemlenmektedir.

Şekil 11'de Türkiye'nin 1990 ve 2021 arası dönemdeki otuz yıllık orta vadeli büyüme performansını yansıtan yüzdesel GSYH değerleri verilmiştir. 1994, 2001-2002 ve 2008 krizlerinde büyüme verisinin negatif seviyelerde dramatik düşüşler, ekonomide yol açtığı daralmalar ve kırılmalık görülmektedir.

Şekil 11. Türkiye'nin 1990-2021² Dönemine Ait Büyüme Performansı

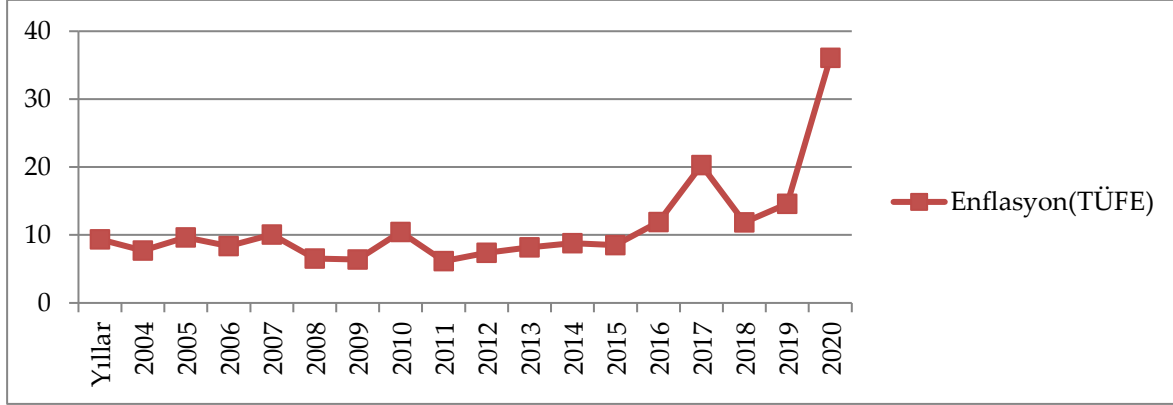
Kaynak: World Bank, 2021b ve IMF, 2021 verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Enflasyon olgusunun, Türkiye'nin son elli yıllık iktisadi ve sosyal hayatının önemli gerçeği olması yanında toplumsal açıdan ciddi boyutta bir sorun olarak kimi çevrelerce işsizlik ve büyüme gibi temel makroekonomik göstergeler kadar sorun olarak algılanmadığını ifade edebiliriz. Hâlbuki dar gelirli olan geniş toplum kesiminin olumsuz etkilendiği enflasyonun düşürülmesi konusunda Türkiye'nin özellikle 2001 krizi sonrası yürürlüğe koyduğu istikrar politikaları etkili olmuştur. Şekil 12'de Türkiye'nin salgının henüz başlamadığı 2019 yılı ve

² 2021 yılı verisi, IMF'nin 4. çeyrek büyüme tahminini içermektedir.

salgının etkisinin yaşandığı 2020 yılı enflasyonun hızla arttığı dönemler olarak belirginleşmiştir.

Şekil 12. 2003-2021 Dönemine Ait Türkiye'nin Enflasyon Verileri, TÜFE % Değişme

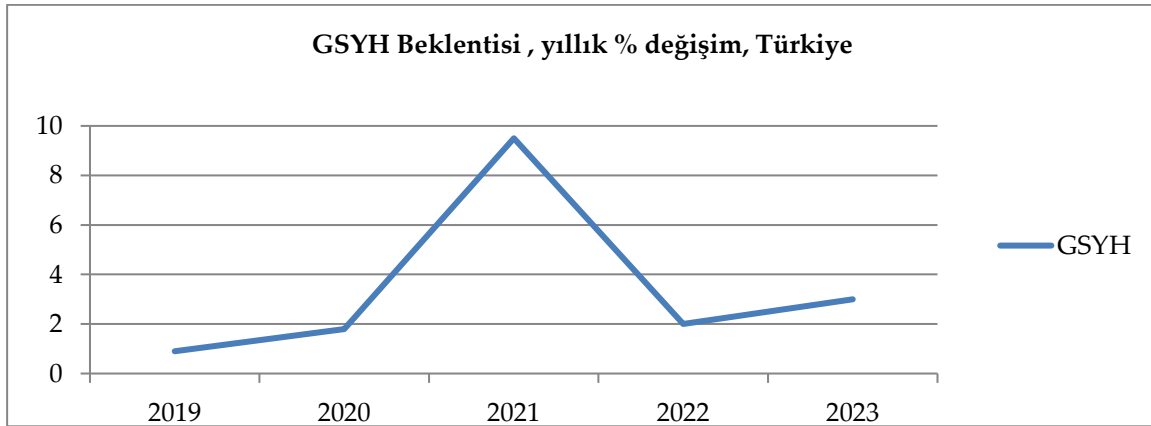
Kaynak: (TÜİK, 2022b).

2.2. Türk Ekonomisinin Büyüme ve Enflasyon Açısından Yakın Geleceğini Düşünmek

Türkiye ekonomisinin gelecekteki kısa vadeli performansı açısından başat önemdeki büyüme ve enflasyon öngörüsünü yapabilmek adına IMF'nin Türkiye özelinde yapmış olduğu çalışmalardan faydalanmak yerinde olabilecektir. Kişi başına GSYH ve enflasyon değerlerine ilişkin öngörü içerikli verilerin sırasıyla incelenmesi yerinde olacaktır.

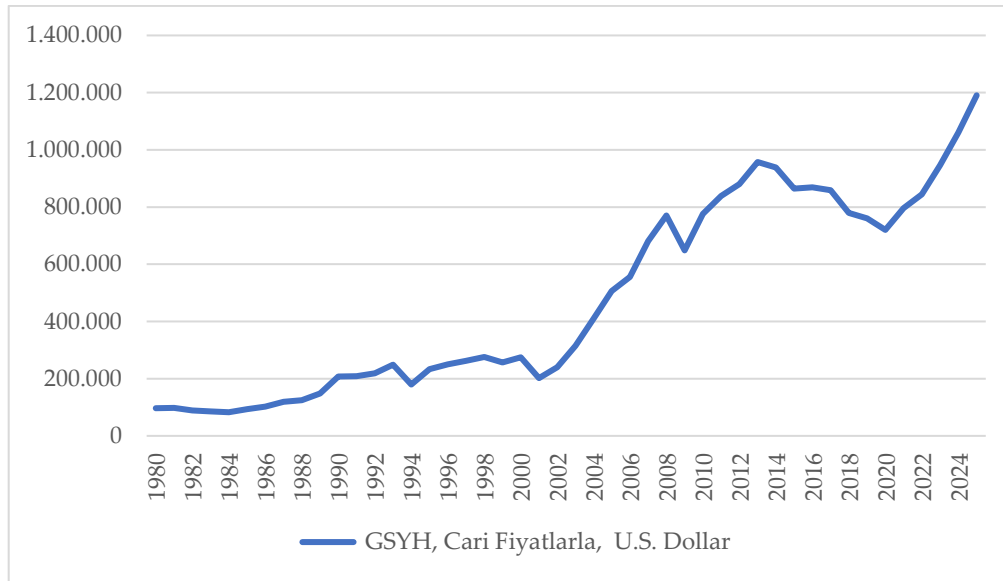
Şekil 13'te Türkiye'nin GSYH değerlerinin 2022 ikinci yarısından sonra yükselme trendine geçeceği beklentisi görülmektedir.

Şekil 13. Türkiye İçin GSYH Beklentisi, Yıllık% Değişim

Kaynak: (World Bank, 2022a).

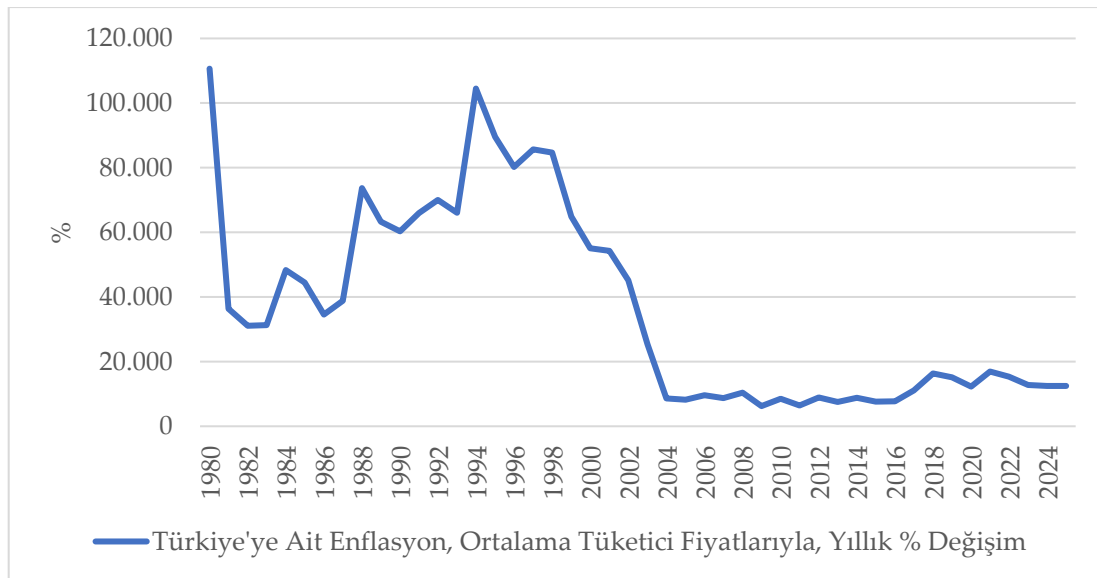
Şekil 14'te ise IMF'nin Türkiye'ye ait öngörüsüne göre, kişi başı GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) 2013- 2020 aralığında düşme eğilimindeyken 2021 sonrası ve 2025'e uzanan süreçte 15000 us dolar seviyesine yaklaşacağı öngörülmektedir.

Şekil 14. Türkiye'ye Ait Kişi Başına GSYH, Cari Fiyatlarla, U.S Dollar

Kaynak: (IMF, 2021).

Şekil 15'te ise Türkiye'ye ait enflasyon verileri 1980 itibariyle 2025 tarihine uzanan tahminleri de kapsar şekilde gözlemlenebilmektedir. Ve 2020'de artış eğilimi gösteren enflasyonun 2021-2025 döneminde görece durağan bir seviyede seyredeceği beklenilmektedir.

Şekil 15. Türkiye'ye Ait Gelecek Dönem Tahminlerini İçeren Enflasyon Oranı, Ortalama Tüketici Fiyatlarıyla (Yıllık % Değişim)

Kaynak: (IMF, 2021).

Türkiye'nin iktisadi bünyesinde sahip olduğu işsizlik ve enflasyon olmak üzere iki önemli sorunun, 2008 Küresel Krizi ve sonrasındaki Covid-19 krizinin neden olduğu iktisadi sorunlarla mücadelesinde, yükünü ağırlaştırmakta olduğunu söyleyebiliriz (Gürcün ve Cömertler, 2020: 312).

Türk ekonomisinin para politikası otoritesi olan Para Politikası Kurulu'nun 2021 yılının son 4 ayı içerisinde ve salgının etkilerinin küresel piyasalarda enflasyonist etkiler üretme kapasitesinin devam ettiği süreçte 23 Eylül, 21 Ekim ve 18 Kasım tarihlerinde 'politik karar' ve 'idari uygulama' ile faizleri %14'lük seviyeye düşürmesi enflasyonist eğilimleri canlandırmıştır. Teorik argümanların karşısında duran söz konusu politik yönelimin, yeni bir makroekonomik planın parçası olmaktan öte kısa süreli makro denge ihtiyaçlarını gidermeye yönelik olarak, gelir dağılımını orta ve düşük gelirli grupların refahında yıkıcı etkiler doğuracak tercihler olarak gözükmemektedir. Ekonomik kriz dönemlerinde kısa vadede Merkez Bankası aracılığıyla faizlerin düşürülerek enflasyonun kısa vadede azaltılmasını temel alan literatürdeki 'neo-Fisher' etkisi olarak adlandırılan etki, Türk ekonomisinde görülemediği gibi tersi bir ekonomik olgu olan 'Fisher etkisi' ile karşılaşmıştır. Faizler düşerken enflasyonist eğilimler güçlenmiş ve Türkiye'de Fisher hipotezini doğrulayıcı durum tecrübe edilmiştir.

2021 yılı Aralık ayı itibariyle Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) yıllık %36,08 ve Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi (Yİ-ÜFE) yıllık %79,89 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2022b). Enflasyondaki bu durum, iyimser nitelikteki öngörülerden ciddi bir sapma meydana geldiğini göstermektedir. Bu sapmada, iktisadi koşullardaki olumsuzluklar yanında özellikle izlenen iktisat politikasının uyumlaştırılmamasının da payı önemlidir. Önümüzdeki kısa vadede iktisadi koşulların ciddi şekilde değişmeyeceğini varsayılırsa takip edilen iktisat politikaları enflasyon açısından yüksek oranların devam edeceği öngörülebilir.

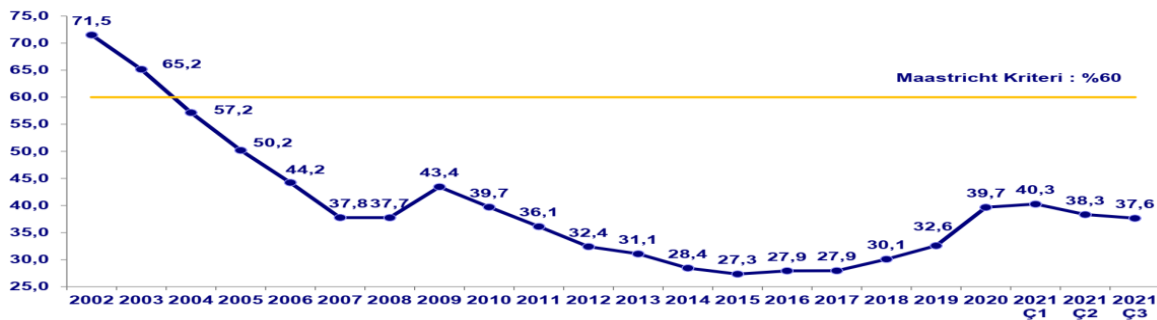
Dışa bağımlılık, sıkı mali disiplin, merkez bankası kredibilitésinin ve politik istikrar unsurlarının yeterli ölçüde sağlanamadan Neo-Fisher etkisinin enflasyonu sönmülemeye başarılı olma ihtimali mümkün gözükmemektedir (Tayyar, 2019: 307).

Türk ekonomisinin son dönem iktisat politikalarının kurgusunda 1980 sonrası süreçten itibaren neoliberal politikalar çerçevesinde gelir dağılımı eşitsizliklerine göz yumabilen büyüme öncelikli politikalara ağırlık verilmiştir. Son dönemde tercih edilen makroekonomik kararlarla bu sürecin devam edileceği düşünülebilir (İncekara ve Mutlugün, 2016: 366).

2.3. Türkiye'nin Kamu Borcu

2001 mali krizindeki Türk ekonomisinin kamu borçlarının GSYH'ne oranının Maastricht kriteri sınırı olan %60'lık düzeyinin üzerinde seyrederken kriz sonrası kısmi artışlar ile dalgalanarak hızla düşme eğilimine geçtiği ve Covid-19 pandemi sürecinde ise % 37-38'lik düzeydeki durağan seyri Şekil 16'da izlenebilmektedir.

Şekil 16. Türkiye'nin Avrupa Birliği Kriterlerine Uyumlu Genel Yönetim Borç Stoku, (% GSYH)

Kaynak: (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2022).

Türkiye'nin Genel Yönetim Borç Stoku/ GSYH oranı, AB ve Euro-19 bölgesinin ortalamasının neredeyse yarısı oranında düşük olduğu ve Covid-19 pandemisinde ciddi bir değişimin olmadığı Şekil 17'de görülmektedir.

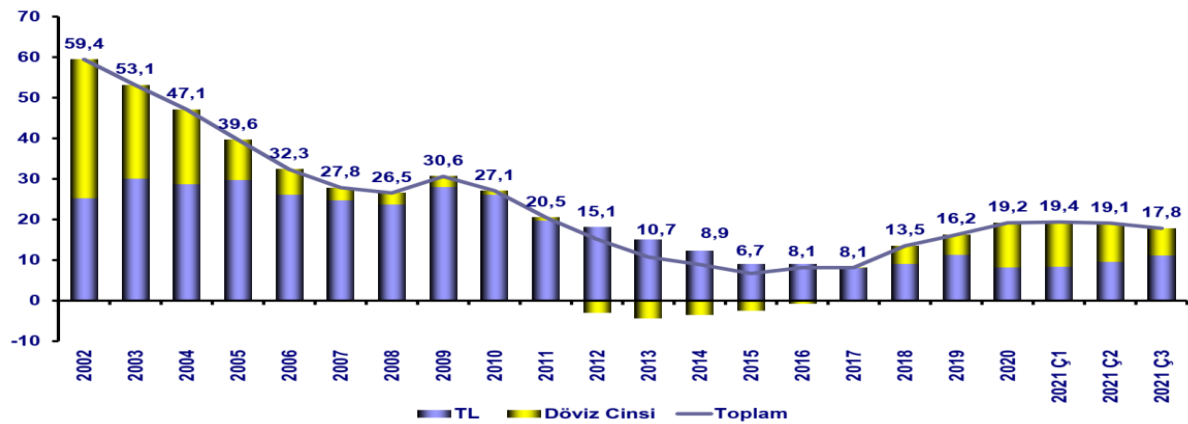
Şekil 17. Avrupa Birliği Kriterlerine Uyumlu Genel Yönetim Borç Stoku/ GSYH, (%)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021 Ç2**
AB Ortalaması*	81,7	84,6	86,3	86,5	84,7	83,9	81,3	79,3	77,2	90,1	90,9
Euro Bölgesi-19	87,6	90,6	92,5	92,7	90,8	90,0	87,5	85,5	83,6	97,3	98,3
Yunanistan	175,2	162,0	178,2	180,3	176,7	180,5	179,5	186,4	180,7	206,3	207,2
İtalya	119,7	126,5	132,5	135,4	135,3	134,8	134,2	134,4	134,3	155,6	156,3
Portekiz	114,4	129,0	131,4	132,9	131,2	131,5	126,1	121,5	116,6	135,2	135,4
Belçika	103,5	104,8	105,5	107,0	105,2	105,0	102,0	99,9	97,7	112,8	113,7
Fransa	87,8	90,6	93,4	94,9	95,6	98,0	98,1	97,8	97,5	115,0	114,6
İspanya	69,9	86,3	95,8	100,7	99,3	99,2	98,6	97,5	95,5	120,0	122,8
Avusturya	82,4	81,9	81,3	84,0	84,9	82,8	78,5	74,0	70,6	83,2	86,2
Macaristan	80,3	78,1	77,2	76,5	75,7	74,8	72,1	69,1	65,5	80,1	77,4
Almanya	79,4	80,7	78,3	75,3	72,0	69,0	64,7	61,3	58,9	68,7	69,7
Hollanda	61,7	66,2	67,7	67,9	64,6	61,9	56,9	52,4	48,5	54,3	54,2
Türkiye	36,1	32,4	31,1	28,4	27,3	27,9	27,9	30,1	32,6	39,7	38,4

Kaynak: (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2022).

Türk ekonomisinin kamu net borcu stokunun GSYH oranı Şekil 18'de gösterildiği gibi 2002 mali krizi sürecindeki %59,4'ten 2021 üçüncü çeyreğinde 17,8 düzeyine düşürüldüğü görülmektedir.

Şekil 18. Kamu Net Borç Stoku / GSYH (%)

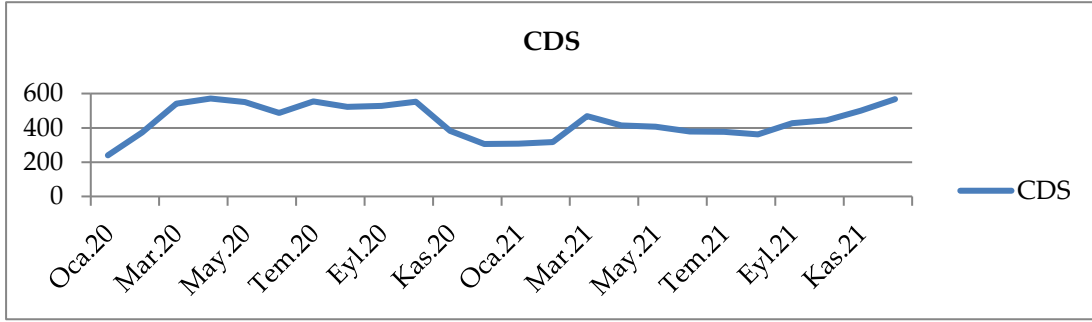

Kaynak: (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2022).

Son dönemde Türkiye'de uygulanan sıkı mali disiplin ve etkili kamu borç idaresi ile özellikle 2001-2002 mali krizindeki bozulan kamu borç yönetimine ilişkin dengelerin daha iyi bir hale dönüştürülmüş olduğu ifade edilebilir ve pandemi döneminde kamu net borç stokunun değişiminde durağan durum söz konusudur.

Şekil 19'da Türk ekonomisinin 2019-2021 yılları arasındaki CDS (Credit Default Swap) Türkçe ismiyle 'kredi risk primi' değerleri yer almaktadır. Bilindiği üzere CDS değerleri kamu borçlanması konusunda önemli bir unsurdur. CDS'in yüksek oluşu ilgili ülkenin kredi alma açısından riskli olduğu duruma işaret ederken düşük olması ise kredibilitésinin rahat olduğu anlamına gelmektedir. Türkiye'nin CDS değerleri yükselme eğilimindedir ve kamu borçlanması maliyetlerinin artacağı söz konusudur.

Şekil 19. Türkiye'nin 2020-2021 Dönemine CDS Değerleri

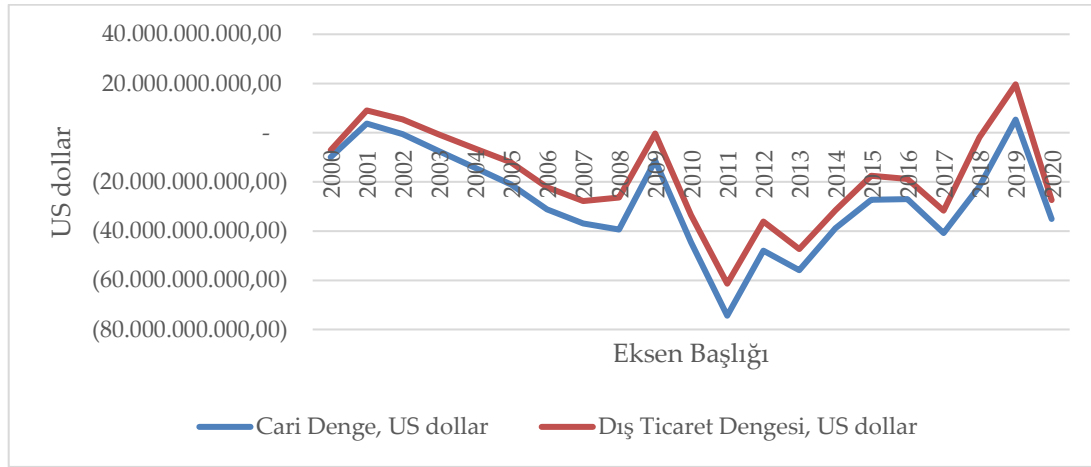

Kaynak: (<https://tr.investing.com/rates-bonds/turkey-cds-5-year-usd-historical-data>).

2.4. Cari Denge ve Dış Ticaret Dengesi

Şekil 20'de Türkiye'nin 2000-2020 yılları arasındaki döneme ilişkin Amerikan doları cinsinden mavi renk grafikte cari denge ve kırmızı renk grafikte dış ticaret dengesi verileri yer almaktadır. İki değer paralel şekilde ve negatif seviyelerde seyrederken pandemi dönemindeki değerlerde önceki döneme kıyasla hızlı azalışlar dikkat çekmektedir.

Şekil 20. Türkiye'nin 2000-2020 Yıllarına İlişkin Cari Denge ve Dış Ticaret Dengesi, us dolar

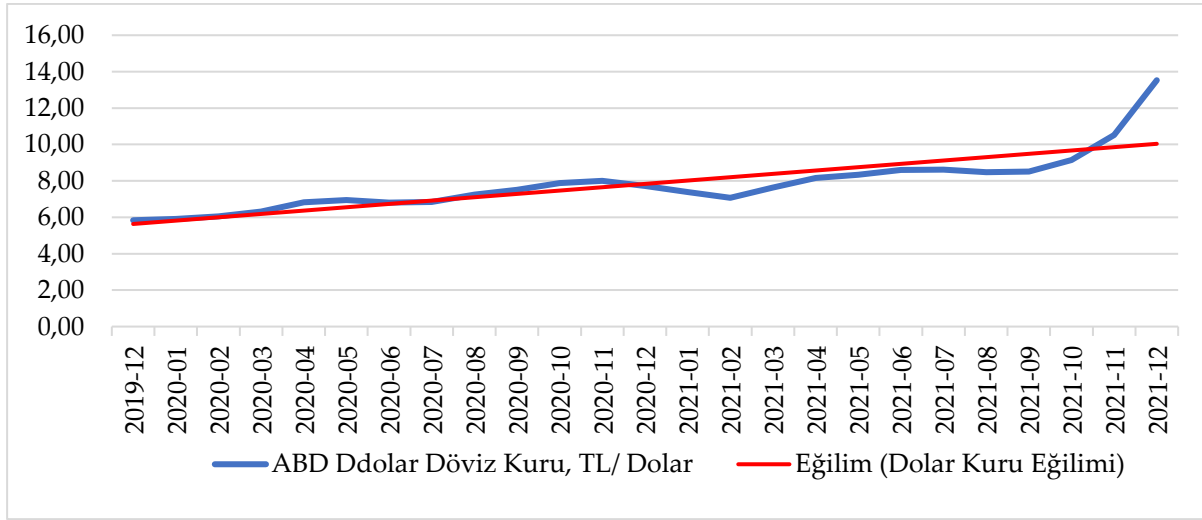

Kaynak: (World Bank, 2022b).

2.5. Döviz Kurundaki Gelişmeler ve Resmi Rezervler

Şekil 21 ve Şekil 22'de Türkiye'nin Covid-19 pandemisinin başlangıç ve 2021 yılı sonu dönemine ilişkin ABD doları kuru, resmi rezerv varlıklar ve reel efektif döviz kuru verileri yer almaktadır. Şekil 21'de ABD dolar kuru verilerine bakılacak olursa dolar kurunun hafif şiddetli yükseliş seyri Covid-19 sürecinde daha hızlı bir hale dönüşmüştür. Mavi renkteki çizgisel grafik orijinal gözlemleri gösterirken, doğrusal çizgi dolar kurunun eğilimini temsil etmektedir.

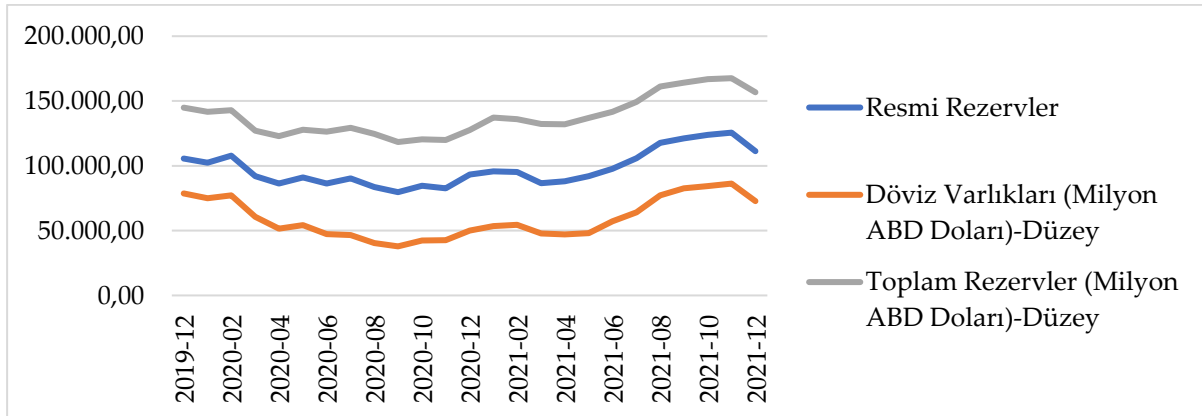
Şekil 21. 2019-2021 Dönemi ABD Dolar Kuru, TL/ 1 Dolar

Kaynak: (TCMB, 2022a).

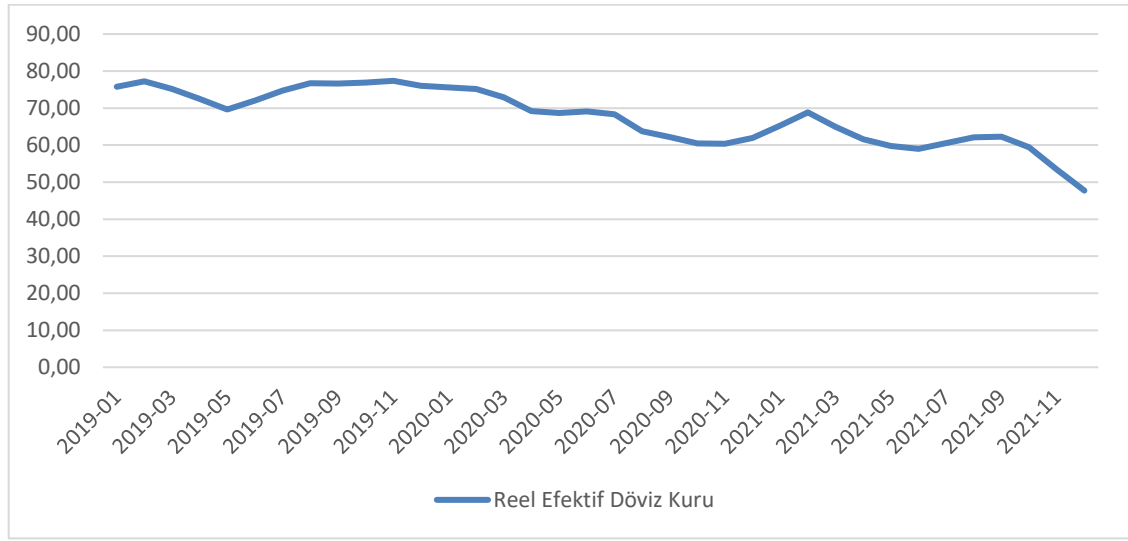
Şekil 22’de ise pandeminin başlaması ile paralel şekilde Türkiye’nin resmi rezervlerinde azalışlar yaşanırken 2021 yılının ilk yarısındaki artışları ikinci yarısındaki azalış izlemiştir.

Şekil 22. 2019-2021 Dönemi Türkiye’nin Resmi, Döviz ve Toplam Rezerv Varlıkları, (Milyon usd)

Kaynak: (TCMB, 2022a).

Bilindiği üzere bir ülkenin reel efektif döviz kuru, ithalat ve ihracat değerlerinin gelişimi açısından oldukça etkili bir unsur olup, düşmesi ülkede yabancı mal sepetinin fiyatının düştüğü artması ise yerli mal sepeti kalemlerinin yabancılar için uygun duruma ulaştığı anlamı taşır. Böylelikle sözü edilen kurun gelişimi ülkenin ihracatının rekabet gücünü göstermesi açısından anlam taşır. Şekil 23’e bakılacak olursa Covid-19 döneminde reel efektif döviz kuru hızlı azalmıştır. Bu açıdan ülkenin ihracatının artması ve ithalatının azalması muhtemeldir.

Şekil 23. 2019-2021 Türkiye'ye Ait Dönemi Reel Efektif Döviz Kuru, TÜFE Bazlı

Kaynak: (TCMB, 2022a).

Tablo 1'de ise Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)'den alınan verilerle Türkiye'nin 2017-2021 dönemine ilişkin ihracat ve ithalat değerleri görülmektedir. Ve Türkiye'nin 2021 yılı ile ihracat imkânlarının ithalat karşısında olumlu şekilde seyrettiği anlaşılmaktadır.

Tablo 1. Türkiye'nin 2017-2021 Yıllarına Ait İhracat ve İthalat Verileri

	2017	2018	2019	2020	2021
İhracat	234 187	254 827	266 450	227 027	283 495 ³
İthalat	261 558	245 389	232 176	249 789	254 751 ⁴

Kaynak: (OECD, 2022).

2.6. Covid-19 Pandemisinin Türkiye'de İstihdama Etkileri

Covid-19 pandemi öncesindeki 2019 yılındaki GSYH değeri dikkat çekicidir. Söz konusu yıl için GSYH ancak %0,9 gibi oldukça yetersiz ve özellikle istihdam açısından tehlikeli bir düzeyde gerçekleşmiştir. Zaten aşağıda değinilecek istihdam verilerindeki olumsuz etkilenişlerde durumu açıklar mahiyettedir. Bu da göstermektedir ki Türkiye ekonomisi pandemi sürecine düşük bir iktisadi performans ile girmiştir.

Covid-19 sağlık krizinin Türkiye istihdamına etkilerini araştırmaya yönelik literatür yeni oluşmaya başlamış ve çeşitlenmesini sürdürmektedir. Türkiye'de akademisyenlerce gerçekleştirilmiş olan söz konusu çalışmalara değinmek yerinde olacaktır.

Kara (2020: 279), küresel ölçekte işgücü piyasalarının söz konusu krizden şiddetli bir şekilde olumsuz etkilendiğini açıklarken ülkelerin işgücü piyasalarını karşılaştırmıştır. Kara, esnek çalışma biçimlerinden en yaygın görüneni olan evden çalışma veya uzaktan çalışmanın Covid-19 sonrası hayata geçirilen sosyal kısıtlamalara karşın yaygınlaştığını, devletlerin işgücü piyasalarına destekleyici politikaları uygulamaya geçirerek ön aldığı belirtmektedir.

³ Öngörü niteliğindeki geçici veri

⁴ Öngörü niteliğindeki geçici veri

Oflaz (2021), çalışmasında küresel sağlık krizinin maliye politikaları bağlamında devletlerin zaruri nitelikteki uyguladıkları sosyal güvenlik harcamaları ve nakit ücret desteklerinin önemi vurgulanmıştır (Oflaz, 2021: 379).

Tatar ve Ergün'ün 2021 yılındaki çalışmalarında Türkiye'nin pandemiye karşı hayata geçirdiği aktif ve pasif istihdam politikaları sayesinde işgücü piyasalarının ve işsizlik oranının olumlu şekilde etkilendiğini vurgulamışlardır (Tatar ve Ergün, 2021: 46).

Salgının, istihdama etkileri genel ve homojen bir nitelik göstermeyip sektörel boyutta, işletme boyutunda ve işçiler arasında farklılıklar göstermektedir. Krizin işletme boyutunda etkilerine bakıldığında kendi hesabına çalışanlar ile küçük işletme ölçeğindeki işletme sahiplerinin yoğun ve kötü olarak etkilenmelerine karşın kamusal nitelikte mali destek açısından da göz ardı edilen bir kesimi de oluşturduğu belirtilebilir (ILO, 2020: 6; Kara, 2020: 272).

Tablo 2'de Covid-19 salgınının iktisadi faaliyette yer alan sektörleri hangi düzeyde etkilediği görülmektedir.

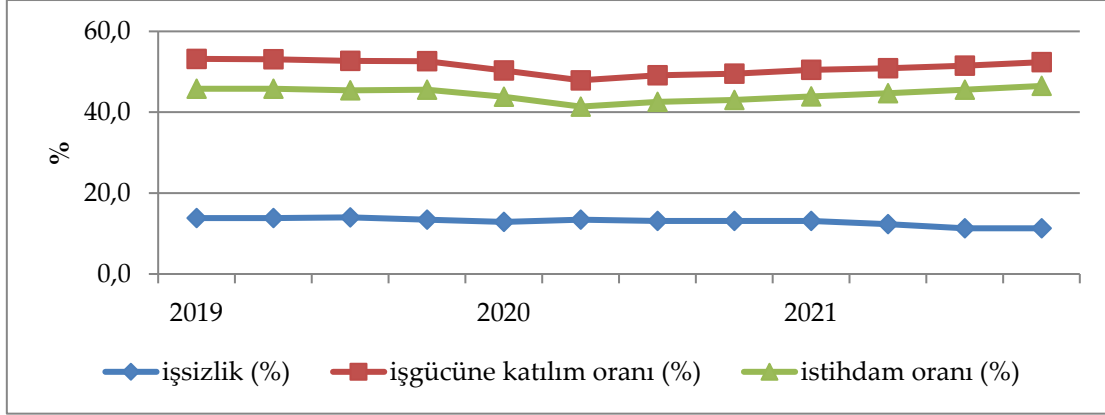
Tablo 2. Covid-19 Sağlık Krizinden Sektörlerin Etkilenme Düzeyleri

Yüksek	Orta yüksek	Orta	Düşük orta	Düşük
Toptan ve perakende seviyesinde ticaret, imalat, konaklama ve gıda hizmetleri ve gayrimenkul değerlendirme	Spor, sanat, eğlence, dinlence ve diğer türde hizmetler, haberleşme ulaştırma ve depolama	İnşaat, madencilik ve taş ocakçılığı, finans ve sigortacılık hizmetleri	Tarım, ormancılık ve balıkçılık	Sağlık hizmetleri, sosyal hizmet faaliyetleri, eğitim, idari ve güvenlik niteliğinde kamusal hizmetler, enerji tedariki niteliğindeki kamusal hizmetler

Kaynak: (ILO, 2020:7).

Şekil 24'te temel işgücü göstergeleri olan işsizlik oranı, işgücüne katılım oranı ve istihdama katılım oranı yer almaktadır. Salgının şiddetinin arttığı dönemler olan 2020 yılının ikinci çeyreğinde istihdama katılım oranının yüzde 41,4, işgücüne katılım oranının ise yüzde 47,9 seviyesine kadar gerilediğini, sonrasında artma trendine girdiği görülmektedir. İşsizlik oranları ise yüzde 13'lerden yüzde 11,3 seviyelerinde temkinli düşme eğilimi göstermiştir.

Şekil 24. Türkiye'nin 2019-2021 Dönemine İlişkin İşsizlik, İşgücüne Katılım ve İstihdam Oranı Verileri, (%) Değişim

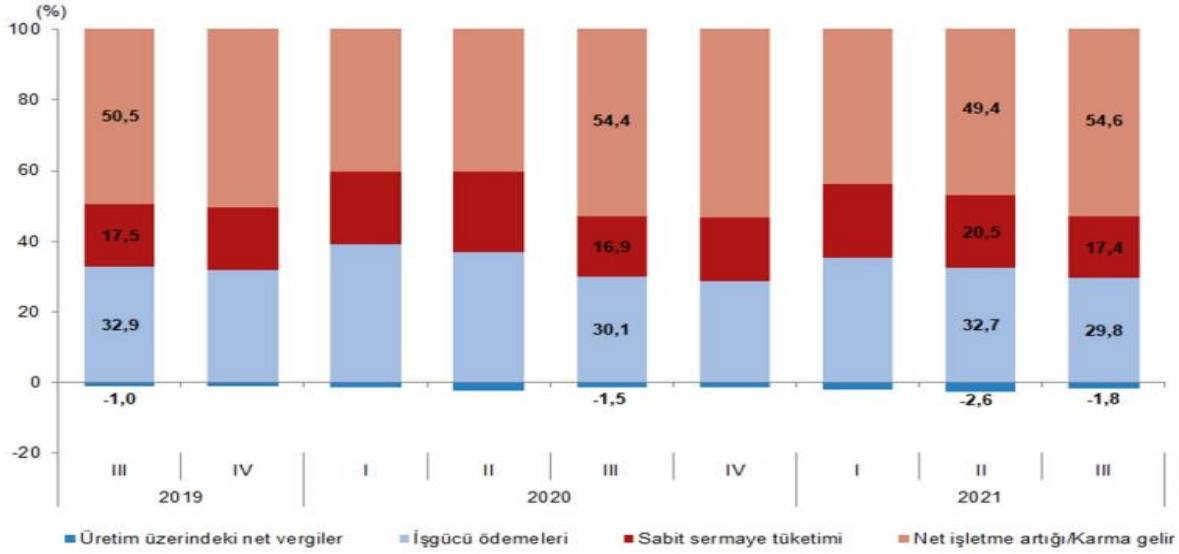
Kaynak: (TÜİK, 2022a).

ILO'nun 2020 yılındaki yayınında, salgının küçük firmalar ve düşük ücretli işçiler üzerindeki orantısız etkisinin, toparlanma beklentileri üzerinde önemli etkileri belirtmektedir. Ekonomide faaliyet gösteren daha küçük firmaların payındaki ani ve büyük ölçekli azalmanın, birçok ülkede özellikle düşük ücretli işçiler için iş fırsatlarının çoğunluğunun küçük firmalar tarafından sağladığından iş olanaklarını kısıtlayacağı vurgulanmaktadır. Çalışmada, ekonomide 'hysteresis'⁵ olarak tanımlanabilecek uzun vadeye yayılacak bu eğilimin işsiz kalan kişilerin beceri kayıplarına, işsizlerin cesaretinin kırılmasına, uzun süreli üretkenlik kazanımlarında beklentilerin bozulmasına ve bu yolla potansiyel nitelikteki büyüme beklentilerini olumsuz etkileyeceği ifade edilmektedir. ILO, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler arasındaki artan verimlilik farklılığı ve üretkenliğin, kapsayıcı büyümeyi teşvik etmeye ve insana yakışır işlerin yaratılmasına olumlu katkısı özellikle buna en çok ihtiyaç duyan ülkelerde daha da tehlikeye atıldığını vurgulamaktadır. (ILO, 2021: 8).

Şekil 25'te işgücünün üretilen toplam katma değerden aldığı pay açık mavi renkteki sütunlar ile 2019'un son iki çeyrek, 2020 ve 2021 yılına ait dörder çeyrek dönemler boyunca görülebilmektedir. İşgücünün aldığı payın %29,8 ile bir önceki döneme göre düştüğü görülmektedir.

⁵ 'Histeri etkisi', Keynesyen iktisatta bir değişken üzerinde iktisadi şokla oluşan etkinin şok sonrası süreçte sürmesi ve önceki dengeye dönememe durumudur.

Şekil 25. Türkiye’de GSYH Bileşenlerinin Katma Değer İçerisindeki Payları, 2019-2021

Kaynak: (TÜİK, 2021).

SONUÇ

1980 sonrası süreçte küresel düzeyde hâkim olan neoliberal söylem, hedonist birey ve kuralsızlaşan piyasa eğilimi ile uygulanan iktisat politikaları ile geleneksel iktisadi, sosyal ve siyasal konum, Covid-19 pandemisi krizi karşısında küresel ölçekte makroekonomik dalgalanmalarla karşılaşılmasına yol açarken piyasaların normalleşme eğilimine rağmen küresel yönetişimin gerekliliğini de ortaya çıkarmıştır.

Türkiye ekonomisinin Covid-19 pandemi sürecinden önce ekonomik yapısına ilişkin sahip olduğu olumsuz mahiyet, pandeminin iktisadi ve sosyal hayatı daha da olumsuz olarak etkilenmesine yol açmıştır. Söz konusu sorunlar; ‘orta gelir tuzağı’ şeklinde tanımlanan iktisadi kalkınma sorunu ve döviz kuruna dair kırılganlıklar, dış kaynağa bağlı ve ithalata bağlı büyüme, kayıt dışı istihdamın yüksekliği ve kamu gelirlerinin sınırlılığı olarak sıralanabilir. Temel nitelikteki bu makroekonomik sorunlar, pandemi krizi ile daha da olumsuz boyuta ulaşırken özellikle kayıt dışılık ve vergi gelirlerinin etkin bir sosyal refah devleti politikalarının niteliği ve niceliği konusunda ciddi sınırlamalar getireceği ifade edilebilir.

Türkiye’nin iktisadi kırılganlıkları, maruz kaldığı iktisadi şokların neden olacağı zararların ağırlaşmasında önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Gerek söz konusu kırılgan yapıya ait yapılması gerekenler, gerekse Covid-19 krizinin arz yönlü ve talep yönlü bir kriz oluşu yürütülecek mücadele kapsamındaki politika tercihlerini çok yönlü ve karmaşık bir biçimi gerektirmektedir. Bu karmaşık ve çok yönlü olarak yapılması gerekenler, Türkiye ekonomisi için yapısal reform gereklerine karşılık gelmektedir. Yürütülecek kısa vadeli kamu politikaları tedbirler sepetiyle özellikle mali ve sosyal koşulların düzeltilmesiyle insanların acil nitelikte refah kayıpları karşılanırken orta ve uzun vadede yapısal reformlar hayata geçirilerek kalıcı çözümler ve şoklar karşısında dayanıklı iktisadi bünye tesis edilmelidir.

Bu bağlamda iktisat politikası yapıcılarının salgın sürecinde görünürlüğü artan sosyal sorun haline gelmiş iktisadi problemleri, palyatif tedbirlerle geçiştirmek yerine, Türkiye

ekonomisinin orta gelir tuzağı ve onun etrafında şekillenen sorunlara stratejik planlar çerçevesinde yaklaşımları gerekmektedir. Bu doğrultuda katma değeri ve verimliliği artırıcı politikaların yapılması gerek yaşanan gerekse ilerdeki süreçte yaşanabilecek şoklar için hayati nitelikte çözüm olacaktır.

Devletin, sosyo-ekonomik yapıyı, yürütülen iktisat politikaları ile uyumlu vergi politikasını oluşturarak pandemi ve diğer doğal felakete bağlı iktisadi ve sosyal krizlere karşı dirençli ve hazır hale getirme zorunluluğu mevcuttur. Bu doğrultuda artan oranlı vergilendirme, servet vergileri ve çevre vergisi kamu politikası yapıcılarına önerilmesi yerindedir.

Türkiye ekonomisi yapısal sorunlarının varlığında Covid-19 sonrası makro dalgalanmalar karşısında normalizasyon sürecine yönelme yolundadır. Türkiye 2001 ve 2008 mali krizlerinin iktisadi bünyesinde yarattığı hasarları tamamen iyileştirmeden ve yapısal reform ihtiyacını gerçekleştirmediği bir konjonktürde Covid-19 kaynaklı küresel ekonomik bir şok sürecine yakalanmıştır. Söz konusu konjonktür, Türkiye'nin kamu eliyle yürütülebilecek ve geniş kapsamdaki çalışan ve dezavantajlı gruplara yönelik sosyal içerikli harcamalar açısından kısıt teşkil etmektedir. Bundan dolayıdır ki politika yapıcılarının Türkiye için gerekli yapısal reformları gerçekleştirmeleri gelecekteki iktisadi ve sosyal dengelerin sağlanmasında zaruri niteliktedir. Söz konusu dengeler düşünüldüğünde, Türkiye'nin artış eğilimindeki CDS değerleri, kamu borçlanma maliyetleri ve dolayısıyla diğer makroekonomik değişkenlerde olumsuz etki yaratacak bir durumdur.

Ayrıca ulusal ve uluslararası tedarik zincirindeki aksamalar arz açısından küresel ölçekte ve Türkiye ekonomisinde maliyetlere yol açmaktadır. Bu yolla enerji ve ulaştırma maliyetleri ile küresel ve ulusal olarak fiyat istikrarında bozulmalar ve makro iktisadi bozulmalar kaçınılmaz olmaktadır.

Covid-19 pandemisinin olumsuz şekilde etkilediği dar ve orta gelirli geniş halk kitlesinin önemli bir çoğunluğunu oluşturan emeği ile geçinen bağımlı çalışanlar ve kendi hesabına çalışanların doğrudan kamu kaynakları ve gelir desteği ile desteklenmesi her şeye rağmen kısa vadede yapılacak en etkili politika unsuru olarak görünmektedir.

Küresel ekonomilerdeki yaşanan enflasyon artışı olgusunun arkasında, emtia ve tüketici fiyatlarındaki artışların olduğu söylenebilir. Küresel anlamda tabanı olan enflasyonist baskı sürecinde Türkiye'de politik faiz indirimi kararlarının fiyat istikrarını 2021 son çeyreğinde çok kötü etkilediği ortadadır. Yakın tarihimizde büyüme öncelikli neoliberal bakış ile gelir eşitsizliği sorunumuzun şiddetleneceği, toplumsal uyumu kötü etkileyecek bu uygulamalar yerine kuramsal temelli ve toplumsal mutabakata dayanan iktisat politikalarının karar alıcılarca hayata geçirilmesi dar gelirli kesimin büyük çoğunluğunu oluşturan ücretlilerin refahının artması ve korunmasında etkili olacaktır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma içerisinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları, akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, bu çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik

yapmadığımı, çalışmanın özgün olduğunu bildiririm. Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu çalışma tek yazar tarafından hazırlanarak ortaya konulmuştur.

Çıkar Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanmasında çıkar çatışması yaşanacak herhangi bir durum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahir, H., N. Bloom ve D. Furceri (2022). *Why Global Uncertainty is Declining*, <https://voxeu.org/article/why-global-uncertainty-declining> (18.05.2022).
- Alp, E. A. (2021). "İstanbul'da Covid 19 Salgınının Ticari Faaliyetlerde Yarattığı Etkinin Saptanması Ve Çözüm Önerileri Sunulması-120K605". *Covid-19 ve Toplum Salgınının Ekonomik, Sosyal ve Beşeri Etkileri Bulgular Sonuçlar ve Öneriler*, https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/20689/covid_19_ve_toplum_salginin_sosyal_beseri_ve_ekonomik_etkileri_sorunlar_ve_cozumler.pdf (01.07.2022).
- Alvarez, J. ve P. Barrett (2022). *Chart of The Week: Global Inflation Pressures Broadened On Food And Energy Price Gains*, <https://blogs.imf.org/2022/01/28/global-inflation-pressures-broadened-on-food-and-energy-price-gains/> (28.01.2022).
- Atoyan, R. ve P. Conway (2006). "Evaluating the Impact of IMF Programs: A Comparison of Matching and Instrumental-Variable Estimators". *Review International Organisation*, 1(2), 99-124.
- Cinel, E. A. (2020). "Covid-19'un Küresel Makroekonomik Etkileri ve Beklentiler". *Politik Ekonomik Kuram*, 4(1), 124-140.
- Crosby, A. W. (2003). *America's Forgotten Pandemic: The Influenza of 1918*. New York: Cambridge University Press.
- Demir, O. ve A. Esen (2021). "Covid 19'un Maliyeti ve Türkiye Ekonomisinde Dönüşüm İhtiyacı". *Journal of Emerging Economies and Policy*, 6(1), 88-105.
- Donthu, N. ve A. Gustafsson (2020). "Effects of Covid-19 on Business and Research". *Journal of Business Research*, 117, 284-289.
- Eryüzlü H. (2020). "Covid-19 Ekonomik Etkileri ve Tedbirler: Türkiye'de "Helikopter Para" Uygulaması". *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 3(1), 10-19.
- Frankel, J., ve G. Saravelos (2010). "Are Leading Indicators of Financial Crises Useful for Assessing Country Vulnerability? Evidence from the 2008- 09 Global Crisis". *The National Bureau of Economic Research*, 87 (2), 216-231.
- Gür, N., M. Tatlıyer ve Ş. Dilek (2020). *Ekonominin Koronavirüsle Mücadelesi*. İstanbul: Turkuaz Haberleşme ve Yayıncılık.

- Gürcün, D. ve N. Cömertler (2020). "Türkiye'nin 2008 Küresel Ekonomik Krizi ve Kovid-19 Kriziyle Mücadelesi". *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 305-316.
- Hale, T., N. Angrist, R. Goldszmidt, B. Kira, A. Petherick, T. Phillips, S. Webster, E. Cameron-Blake, L. Hallas, S. Majumdar ve H. Tatlow (2021). "A Global Panel Database Of Pandemic Policies (Oxford COVID-19 Government Response Tracker)". *Nature Human Behaviour*, 5 (4), 529-538.
- Hall, M. C., G. Prayag, P. Fieger ve D. Dyason (2020). "Beyond Panic Buying: Consumption Displacement and COVID-19". *Journal of Service Management*, 33 (1), 113-128.
- Haroon, O. ve S. A. R. Rizvi (2020). "Covid-19: Media Coverage and Financial Markets Behavior-A Sectoral Inquiry". *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, 27, 1-5.
- <http://tr.investing.com> (2022). *Oranlar ve Tahviller*, <https://tr.investing.com/rates-bonds/turkey-cds-5-year-usd-historical-data> (24.05.2022).
- ILO (2020). *ILO Monitor: Covid-19 and the World of Work*, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/briefingnote/wcms_743146.pdf (05.07.2022).
- ILO (2022). *ILO Monitor: COVID-19 and the World of Work*, <https://reliefweb.int/report/world/ilo-monitor-covid-19-and-world-work-eighth-edition-enardeitptrthvi> (05.07.2022).
- IMF (2022a). *World Economic Outlook.Update: Rising Caseloads, A Disrupted Recovery, and Higher Inflation*, <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2022/01/25/world-economic-outlook-update-january-2022> (18.07.2022).
- IMF (2021). *World Economic Outlook Database October*, <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2021/October> (05.07.2022).
- IMF (2022b). *Global Inflation Pressures Broadened on Food and Energy Price Gains*, <https://blogs.imf.org/2022/01/28/global-inflation-pressures-broadened-on-food-and-energy-price-gains/> (05.07.2022).
- İncekara, A. ve B. Mutlugün (2016). "Türkiye'de Neoliberal Ekonomi Politikaları Sürecinde Gelir Bölüşümü ve İktisadi Büyüme İlişkisinin Analizi". *International Conference on Eurasian Economies*, 358-367.
- Jonung, L. ve W. Roeger (2006). *The Macroeconomic Effects of A Pandemic in Europe-A Model Based Assessment*, Brussels: European Commission Directorate-General for Economic and Financial Affairs Publications, http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication708_en.pdf.
- Jorda, O., S. R. Singh ve A. M. Taylor (2020). "Longer-Run Economic Consequences of Pandemics". *Review of Economics and Statistics*, 104 (1), 166-175.
- Kara, E. (2020). "Covid-19 Pandemisi: İşgücü Üzerindeki Etkileri ve İstihdam Tedbirleri". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD) Eurasian Journal of Researches in Social and Economics (EJRSE)*, 7(5), 269-282.

- Karaoğlu, Ö. (2020). Salgınların İktisat Tarihi. *Covid-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri*, (Ed. Dilek Demirbaş, Veysel Bozkurt ve Sayım Yorğun), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi.
- Laato, S., A. N. Islam, A. Farooq ve A. Dhir (2020). "Unusual Purchasing Behavior During the Early Stages of the COVID-19 Pandemic: the Stimulus-Organism-Response Approach". *Journal of Retailing and Consumer Services*, 57, 1-12.
- OECD (2022). *Trade in goods and services*, <https://data.oecd.org/trade/trade-in-goods-and-services.htm> (01.08.2022).
- Oxford Covid-19 Government Response Tracer (2021). *Blavatnik School of Government University of Oxford –Last updated*. <http://ourworldindata.org/coronavirus> (28.11.2021).
- Özkoçak, V. ve F. Koç, T. Gültekin (2020). "Pandemilere Antropolojik Bakış: Koronavirüs (Covid-19) Örneği". *Electronic Turkish Studies*, 15(2), 1183-1195.
- Retief, F. P. ve L. Cilliers (2006). "The Epidemic of Justinian (AD 542): a Prelude to the Middle Ages". *Acta Theologica*, 26(2), 115-127.
- Ritchie, A., E. Mathieu, L. R. Guirao, C. Appel, C. Giattino, E. O. Ospina, J. Hasell, B. Macdonald, D. Beltekian ve M. Roser (2020). *Coronavirus Pandemic (COVID-19)*. <https://ourworldindata.org/coronavirus> (05.07.2022).
- Shehzad, K., L. Xiaoxing ve H. Kazouz (2020). "COVID-19's Disasters are Perilous Than Global Financial Crisis: A Rumor or Fact?". *Finance Research Letters*, 36, 101669.
- Sülkü, S., K. Coşar, ve Y. Tokathıoğlu (2021). "COVID-19 Süreci: Türkiye Deneyimi". *Sosyoekonomi*, 29 (49), 345-372.
- Taşar, M. O. (2010). "Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Makro Ekonomik Etkilerinin Analizi". *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 76-97.
- Tatar, M. ve S. Ergün (2021). "Covid-19 Salgınının Türkiye İşgücü Piyasasına Yansımaları". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(4), 46-60.
- Tayyar, A. E. (2019). "Neo-Fisher Etkisi ve Türkiye Uygulaması". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (36), 307-339.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2022). *Borç Göstergeleri Sunumu Nisan 2022*. https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2022/04/BORC-GOSTERGELERI_29.04.2022.pdf (29.05.2022).
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2020). <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66494/pandemi.html> (02.07.2022).
- TCMB (2022a). *Elektronik Veri Dağıtım Sistemi*, https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/#collapse_2 (05.07.2022).
- TCMB (2021b). *Gösterge Niteliğindeki Merkez Bankası Kurları*, https://www.tcmb.gov.tr/kurlar/kurlar_tr.html (05.07.2022).

- Turgut, P. (2021). *21. Yüzyıl'da Küresel Risk Toplumu: Covid-19 Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- TÜİK (2022a). *İşgücü İstatistikleri Ocak-Mart 2022*, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BC%C3%BC-%C4%B0statistikleri-I.-%C3%87eyrek:-Ocak--Mart,-2022-45648&dil=1> (25.05.2022).
- TÜİK (2022b). *Enflasyon ve Fiyat*, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=enflasyon-ve-fiyat-106&dil=1> (01.08.2022).
- TÜİK (2021). *İşgücü İstatistikleri Ekim 2021*, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Ekim-2021-37491>, (25.05.2022).
- WHO (2011). *Comparative Analysis of National Pandemic Influenza Preparedness Plans*, https://www.who.int/influenza/resources/documents/comparative_analysis_php_2011_en.pdf?ua=1 (05.07.2022).
- World Bank (2021a). *Turkey Economic Monitor, April 2021: Navigating the Waves*, <https://doi.org/10.1596/35497> (05.07.2022).
- World Bank (2021b). *Annual Report 2021: From Crisis to Green, Resilient, and Inclusive Recovery*, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/120541633011500775/pdf/The-World-Bank-Annual-Report-2021-From-Crisis-to-Green-Resilient-and-Inclusive-Recovery.pdf> (05.07.2022).
- World Bank (2022a). *Global Outlook*, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/36519/9781464817601-ch01.pdf> (05.07.2022).
- World Bank (2022b). *DataBank*, <https://data.worldbank.org/country/turkey> (01.07.2022).
- WEF [World Economic Forum] (2021). *The Global Risks Report 2021*, <https://www.weforum.org/reports/the-global-risks-report-2021> (02.07.2022).
- Yeldan, A. E., H. Tekgüç ve E. B. Ünsal (2021). "Covid-19 Salgının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri ve Politika Alternatiflerinin Makroekonomik Genel Denge Analizi-120k541". *Covid-19 Ve Toplum Salgının Ekonomik, Sosyal Ve Beşeri Etkileri Bulgular Sonuçlar ve Öneriler*, https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/20689/covid_19_ve_toplum_salginin_sosyal_beseri_ve_ekonomik_etkileri_sorunlar_ve_cozumler.pdf (01.07.2022).
- Yıldırım, S. (2020). "Salgınların Sosyal-Psikolojik Görünümü: Covid-19 (Koronavirüs) Pandemi Örneği". *Turkish Studies*, 15(4), 1331-1351.
- Yıldırım, Y. (2021). "COVID-19'un İktisadi Yaşama, Siyasi Alana ve Topluma Etkileri: Kapsamlı Bir Değerlendirme". *Sosyoekonomi*, 29(50), 277-297.

EXTENDED ABSTRACT

The widespread, complex and multidimensional economic effects of the Covid-19 pandemic on a global scale and in our country are manifested. It does not seem possible to determine this effect on the economic plane with a mathematical-absolute certainty, at least at present time, in all its aspects and in all its quality. In addition, revealing the economic effects of the epidemics, of which we know similar in history, can be revealed with the end of the epidemic process. However, as of the moment we are in, it is possible to analyze the effects of the pandemic in terms of the world and Turkey, through macroeconomic indicators where macroeconomic performance can be monitored.

In the study, the effects of the Covid-19 pandemic on both the global and Turkey were examined by giving place to the course of growth, unemployment, inflation, public net debt, current account balance, external balance, exchange rate, official reserve and employment data, where basic macroeconomic performance can be monitored with a descriptive method based on literature review.

In the study, it was determined that the main effect of the pandemic caused negative results in social and economic fields through the element of uncertainty.

While the economic, social and political position reached by the economic policies implemented with the neoliberal discourse, hedonist individual and deregulated market trend, which dominates the global level in the post-1980 period, caused macroeconomic fluctuations on a global scale in the face of the Covid-19 pandemic crisis, it also revealed the necessity of global governance despite the normalization trend of the markets.

The negative nature of the Turkish economy regarding its economic structure before the Covid-19 pandemic process caused the pandemic to affect the economic and social life more negatively. The aforementioned problems are; The problem of economic development, defined as the 'middle income trap', and the fragility of the exchange rate can be listed as growth depending on foreign resources and imports, high unregistered employment and limited public revenues. While these basic macroeconomic problems have reached a more negative level with the pandemic crisis, it can be stated that especially informality and tax revenues will bring serious limitations on the quality and quantity of effective social welfare state policies.

Turkey's economic fragility emerges as an important factor in the aggravation of the losses to be caused by the economic shocks it is exposed to. Both what needs to be done about the fragile structure in question and the fact that the Covid-19 crisis is a supply-side and demand-side crisis require a multifaceted and complex form of policy choices within the scope of the struggle to be carried out. These complex and multifaceted actions correspond to the structural reform requirements for the Turkish economy. With the short-term public policy measures to be carried out, especially with the improvement of financial and social conditions, people's immediate welfare losses should be met, while structural reforms should be implemented in the medium and long term, and permanent solutions and an economic structure that is resistant to shocks should be established.

The middle income trap of the Turkish economy and the problems shaped around it should be approached within the framework of strategic plans, instead of warding off the economic problems, which have become a social problem, whose visibility has increased during the epidemic, with palliative measures by the economic policy makers. In this direction, making policies to increase added value and efficiency will be a vital solution for shocks that may be experienced both in the current and in the future.

The state has an obligation to make the socio-economic structure resistant and ready for economic and social crises due to all shocks by creating a tax policy that is compatible with the economic policies carried out. In this direction, progressive taxation, wealth taxes and environmental tax should be recommended to public policy makers.

In the presence of structural problems, the Turkish economy is on the way to the normalization process in the face of post-Covid-19 macro fluctuations. Turkey was caught in a global economic shock process caused by Covid-19 in a conjuncture where the 2001 and 2008 financial crises could not fully heal the damage caused to its economic structure and could not fulfill the need for structural reform. The conjuncture in question constitutes a constraint in terms of social expenditures that can be carried out by the public sector in Turkey and aimed at a wide range of working and disadvantaged groups. For this reason, it is essential for policy makers to carry out the necessary structural reforms for Turkey to ensure future economic and social balances. Turkey's CDS values, which are in an upward trend, are a situation that will have a negative impact on public borrowing costs and therefore other macroeconomic variables.

In addition, disruptions in the national and international supply chain cause costs in terms of supply on a global scale and in the Turkish economy. In this way, deteriorations in energy and transportation costs, global and national price stability and macroeconomic deterioration are inevitable.

Supporting the dependent workers and self-employed workers, who make up the majority of the large population with low and middle incomes negatively affected by the pandemic with direct public resources and income support seems to be the most effective policy element to be made in the short term.

It can be said that the rise in commodity and consumer prices is behind the increase in inflation in global economies. It is obvious that in the process of inflationary pressure, which has a global basis, political interest rate cut decisions in the last quarter of 2021 have a very bad effect on price stability. In our recent history, the implementation of economic policies based on theoretical and social consensus by decision makers will be effective in increasing and protecting the welfare of wage earners, who make up the majority of the low-income group, instead of these practices, which will intensify our income inequality problem with a growth-oriented neoliberal perspective and adversely affect social cohesion.